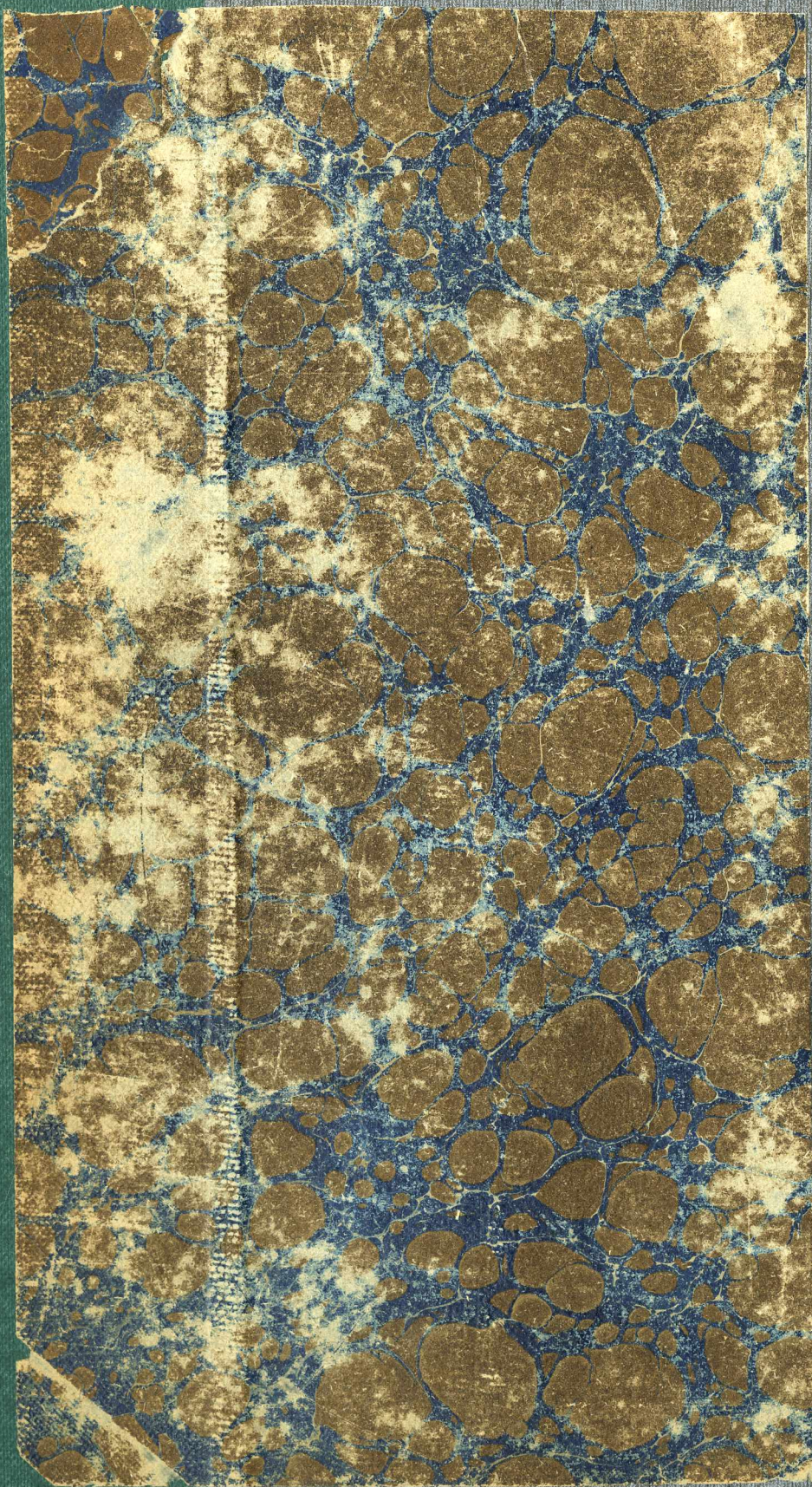

Politikai
röpiratok.

122.

122
1061

VANNAK-E

ÁLLIBERÁLIS ELVÉK

ÉS

INTÉZKEDÉSEK A TANÜGY TERMÉSZETÉVEL SZEMBEN,

MELYEK ENNEK SZABAD FEJLŐDÉSÉT MEGAKADÁLYOZ-
ZÁK S A NÉPNEVELÉS KÖZVETLEN INTÉZŐINEK HATÁS-
KÖRÉT S AZ ÜGY TEKINTÉLYÉT MEGCSONKITJÁK.

Az aradvidéki tanító-egylet által

ÖT ARANYNYAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

IRTA

RÓNAI FERENCZ,

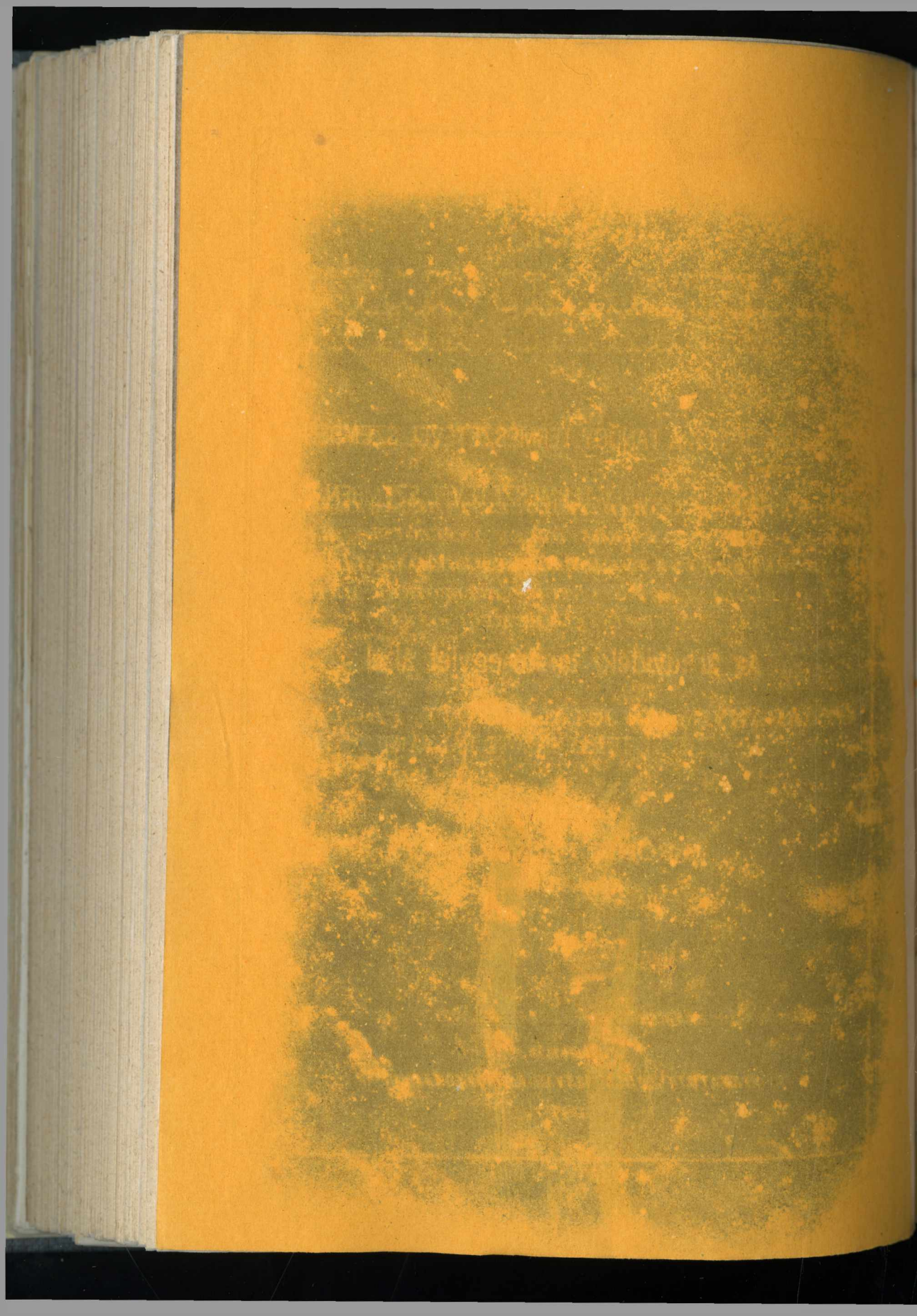
k. pol. isk. tanár.

5.

ARAD,

NYOMATOTT GYULAI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1877.

VANNAK-E

ÁLLIBERÁLIS ELVÉK

ÉS

INTÉZKEDÉSEK A TANÜGY TERMÉSZETÉVEL SZEMBEN,

MELYEK ENNEK SZABAD FEJLŐDÉSÉT MEGAKADÁLYOZ-
ZÁK S A NÉPNEVELÉS KÖZVETLEN INTÉZŐINEK HATÁS-
KÖRÉT S AZ ÜGY TEKINTÉLYÉT MEGCSONKITJÁK.

~~~~~

ÖT ARANYNYAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ

IRTA

V RÓNAI FERENCZ,

k. pol. isk. tanár

~~~~~

ARAD,

NYOMATOTT GYULAI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1877.

YAZIK

ANONIMUS TAVASZ

NYELV ÉS IRASZTAN

NYELVTUDOMÁNYI ÉS IRASZTAN TUDOMÁNYI INTÉZMÉNY

NYELVTUDOMÁNYI ÉS IRASZTAN TUDOMÁNYI INTÉZMÉNY

NYELVTUDOMÁNYI ÉS IRASZTAN TUDOMÁNYI INTÉZMÉNY

Jelige: „*Szabadság = élet;
szolgaság = halál!*“

I.

Kérdésünk megoldására a liberalizmus fogalmának megállapítása kívántató mindenek előtt. Mert csak ha a liberalizmus lényege, célja és eszközei iránt tisztába jutottunk, fogjuk az álliberális elvek és intézkedések létezését, természetét és hatását kimutathatni.

A liberalizmus, melynek eredete Európa nyugoti tartományaiban keresendő, összoglalata mindazon tudományos elvek és tapasztalati tanoknak, melyek a természeti hatások vagy hosszas társadalmi és politikai visszasságok következtében a nemzet testében kifejlődött egyenlőtlenségek — az illető ország természeti és politikai állásának legjobban megfelelő mesterséges eszközökkel való — orvoslását célozzák.

Célja tehát a liberalizmusnak: a politikai hatalom és társadalmi befolyás oly egyenletes megosztását eszközölni az államban, mely az egyénnek teljes szabadságot és jogélvezetet biztosít mások szabadsága s joga és a közérdek s jólétnek csorbitása nélkül.

**

Valamint az emberi természet lényeges ismervét az önszeretet és öntudat képezi, melyeknek kölcsönös egymásra hatása és összeegyeztetése által az akaratot a jó, szép és igaz felé irányozni, a nevelés főfeladatát képezi, viszont — úgy a politikai és társadalmi hatalom és befolyás forrásai, az egyén jellemének ama két lényeges tényezőjével teljes párhuzamban: 1) a birtok vagy vagyon; 2) az értelem vagy műveltség, melyek kölcsönösen kiegészítvén és megerősítvén egymást, a nemzeti lét alapfeltételét képezik.

Még mielőtt a liberalismus fogalma létezett, az ókori műveltség szakában, elvben és gyakorlatban oda látjuk hatni a hazájuk, nemzetük sorsát szívéükön hordó felvilágosodott bölcsészeket és államférfiakat, hogy az értelmi műveltség lehetőleg általános legyen és a nép minden rétegét áthassa az egyforma nevelés útján. Ők mintegy ösztönszerűleg érezték azt, a mit a mai természet- s államtudomány semmi által meg nem rendíthető igazságul megállapított: hogy a nemzetek jövője, fenállása a vagyon és ismeret lehetőleg egyenletes felosztásán fordul meg.

És valóban a történet bizonyága szerint csak azon államok és csak addig birtak fenállani, míg a vagyon és műveltség egyenletes felosztásában a kellő arányt fentartani birtak, vagy helyreállítani törekedtek.

A tudomány tanúsága szerint valamint értelem, tudomány nem fejlődhetett sehol, ahol bizonyos előnyös természetes befolyások következtében előzetesen bizonyos gazdagság fel nem halmozódott, mely egy-egy egyént vagy osztályt a természeti erővel való szakadatlan küzdelem, a tisztán állati munka nyüge alól föl nem mentette — úgy viszont nemzeti gazdagság. Különösen az ujkor bonyolódott viszonyai közepett — ahol nemcsak a természet közvetlen hatása és az állati munka dönt — csak ott halmozódhatik föl, ahol bizonyos értelmi, az ellenhatásokkal megküzdeni képes fejlettség van, mely a munkának a kellő súlyt

adván, biztosítja csak annak sikerét az ellenséges befolyások vak hatalma ellenében. *)

Mig azonban a vagyon közvetlen egyenletes felosztását célzó törekvések határozottan forradalmiak és a jelen század végzetes forrongásainak és a társadalmi rendet erőszakosan és rohamosan felforgatni akaró rázkódtatásoknak főokát képezik — addig a liberalismus ugyanazon célzt, lassabban ugyan, de biztosabban törekszik elérni a műveltség terjesztése által, miután ennek általánosítása mindenütt a gazdagság egyenletesebb — és békés, mert természetesebb úton — feloszlódását vonta maga után! Ezért látjuk, hogy a műveltebb államokban a gazdagság felhalmozódása nem okoz oly tátongó űrt az egyes osztályok közt, tehát ezeknek egymásközi harcza nem olyan heves — hanem inkább a békés versenyhez hasonló — s így az állam hatalma is megingathatatlan. Ellenben ott, ahol csak egyes osztályok kiváltságos birtokába jutott egyik vagy másik, — ott az állam alapjaiban inog s sem külső hatalomnak, sem a belső rázkódtatásoknak ellenállni nem képes.

Szükséges volt ezek megállapítása, hogy mindazok, kik a tanügynek, természete és feladatánál fogva határozottan szabadelvű irányzatát igen jól ismerik, és épen mert ismerik, de azok végkövetkezményeig való kifejtésétől rettegnék — valódi szinükben álljanak a nemzetiség és államiság, a közjólét és művelődés hű barátjai és őrei előtt; hogy megszünjenek valaha a szabad tanügy szószólóit és intézőit felforgató, forradalmi szándékokkal vádolni; mert ők azok, kik a nemzet létét veszélyeztetik, ők azok, kik a haza vesztén dolgoznak

*) Minden nagy társadalmi haladás közt mindenkor a vagyongyűjtés az első, mert nélküle az ismeretek szerzésére sem inger, sem szabad idő nem volna. — Az egészen műveletlen népnél, a gyorsaság, melylyel a vagyont szerzi, kizárólag a föld természetes tulajdonságaitól (éghajlattól) függ.“ Buckle „Anglia miv. története.“

— azok ellenben, kik a tanügy szabad fejlődésén fáradoznak, a valódi hazafiak! Liberalismus = hazaszeretet!

Midőn kimutattuk a liberalismus és nevelésnek **céljaikra** nézve azonos törekvéseit, egyszersmind feladatunk megoldásához is közeleedtünk; mert így összefüggésük és egymáshoz való viszonyuk iránt tisztába jövén, azoknak alapelvei, eszközeik természete és hatásához mérten pályakérdésünk értelmében: az álliberális elvek és intézkedések természetét és hatását világosan fölismerhetjük.

Az előadott szempontokat irányadókul véve, első pillanatra kitetszik, miszerint mindazon törekvések, melyek az egyének önállóságra = szabadságra nevelését hátráltatják, a művelődés = hatalom megosztlását ellenzik, hanem ezek malasztjait csak bizonyos osztályoknak akarják juttatni mintegy kiváltságul — határozottan illiberálisok.

Ezen illiberális elvei és intézkedései, melyek az absolut = kényuralmi államot jellemzik, fejtegetésünk körén kívül esnek. Azoknak lényege és iránya különben is, mint a liberalismus céljai és következményeivel egyenes ellentétben állók, könnyen fölismerhetők és a bővebb kutatás fölöslegesnek tetszik, ha egyszer a liberalisok iránt tisztába jutottunk. Mert azoknak követői és támogatói, céljaikat maguk árulják el és titkot sem csinálva azok minőségéből — mintegy a természet böcs rendezésének hatása alatt, melynél fogva a legveszedelmesebb kigyók és ragadozók maguk figyelmeztetik és intik környezetüket (csörgésükkel és vonításukkal) — úton-útfélen elég hangosan és érthetően hirdetik, semhogy kellő óvintézkedések nem volnának tehetők.

Nem úgy az álliberális elvek és intézkedések követői és hirdetői. Ezek a liberalismus színezetét megóvni törekcsenek; a liberalismus elveit adoptálják, de ezekből oly következményeket és folyományokat hoznak le, melyek az életben alkalmazva, egyenesen az illiberálisus, tehát a maradiság kezére játszsák az illető közügyet.

Ezen, a bitorolt szabad elvekkal kérkedő, de a kényelmes

takaró alatt a szabadelvűséggel egyenesen ellenkező czélokra öntudatosan törő álliberalizmus az u. n. „felvilágosodott absolutizmus ismérve.“ Ez a liberalis intézmények értékét és üdvösségét igen is jól tudja megbecsülni és felhasználni saját külön érdekei szolgálatában; de a felköltött szabad szellemnek saját intentióival ellenkező fellobbanásaitól megszeppenvén, a világpolgáriságot szinlelő és „humanisticus“ elveket valló reactio karjaiba kénytelen vetni magát, mely az iskolát saját czéljaira használva az egész rendszert csakhamar tönkre silányítja s így az üdvös visszahatást már méhében tartva, a korszerű haladást csak egyidőre megakasztja. (III. Napoleon kormánya pl. Franciaországra, — hol a „szabadság, egyenlőség és testvériség“ magasztos elvei legelőször hirdették s hol a művelődés legnagyobb fokán álló osztályok mellett, a legnagyobb tudatlanság hinárjában fetregő legsóbb néposztályokig a jólét és gazdaság bizonyos általánossága mutatkozik — szeretnek hivatkozni az álliberalizmus azon bajnokai, kik a műveltség malasztjait csak bizonyos kiváltságos osztályoknak akarnák juttatni. De elfelejtik, hogy ott különösen kedvező talaj s éghajlati viszonyuknál fogva képződhetett előzetesen az erős nemzetgazdasági alap s daczára annak, ez, a művelődés egyenlőtlen feloszlása mellett, nem óvhatta meg a végveszélytől s örök rázkódtatások s forrongások tűzhelyévé tette ezen országot.)

Szándékukban kevésbé ellenségesek, de eredményükben ép oly kevésbé előnyösek és megfelelők a liberalizmus czéljai és követelményeire nézve mindazon egyoldalú, lanyha fél-intézkedések és elvek, melyek általánosságban vagy egy kiszakított részletben alkalmazkodnak ugyan a liberalizmus elveihez, de teljességben és mind a legutolsó végkövetkeztetésig felhasználni és követni nem mervén vagy tudván azokat, mintegy öntudatlanul a maradiság szolgálatába állnak és annak érdekeit féltékenyen óvogatják.

Ezen, ha úgy nevezhetjük: öntudatlan álliberalizmust mindazon alkotmányos monarchiákban találjuk fel, melyek csak az

imént bontakoztak ki a rendőr- és egyházállami nyűg békóiból, de azoktól teljesen szabadulni még nem bírtak, magukat őszintén és határozottan a liberalismus karjaiba vetni vonakodnak s így tétovázva majd ide, majd oda kapkodnak. Nehogy az ellentálló hatalmas elemekkel teljesen szakítania kelljen, inkább alkura lép velök ezen álliberalismus. Ezeknek kedvére jár egyik-másik szabadelvű intézkedés keresztülvitele, vagy inkább keresztül nem vitele körül; közben egy-egy enyhe, ártatlan liberalis intézkedést szór, nehogy az állam érdekeit teljesen szem elől téveszteni látszassék — egy szóval: ez a most nálunk divó rendszer, mely a rendőr- és reactionarius állam és a liberalismus intézkedéseiből vegyest alkotja meg szabványait és midőn mind a háromnak előnyeit véli egyeztethetni, utoljára mégis csak mind a háromnak hátrányait eredményezi. Az e szörű elvek és intézkedések, ha lényegük s hathatóságukra nézve nem is látszanak oly veszélyeseknek, mégis gyakoriságuk, úgyszólván sűrűségüknél fogva oly erőt és szívósságot nyernek, hogy az illető közügy liberalis irányban fejlődését állandóan megakaszszák, mert elvben liberalis célzatuak, eredményük azonban = 0.

Ezen két rendbeli, a bitorolt szabad elvekkel kérkedő, de azokat, akár öntudatosan egyenesen ellenkező célokra felhasználó, akár egyoldalú és negatív alkalmazásukkal a szabadelvűség üdvös céljait megmásító álliberalismus elvei- és intézkedéseivel foglalkozni valóban hálás feladat. Mert ha ezek természetét s hatását felismernünk sikerült, már fele munka meg van téve ártalmatlanokká tételükre nézve; a tüzetes fejtegetésből egyszersmind önkényt felismerhető lévén azon út, melyen egy valóban szabadelvű kormánynak a közoktatás elejétől fogva mindvégig intézése körül is haladnia kell, ha a nemzet és államiság fentartásával ellenkező irányba vergődni nem akar.

Ha ugyanis pályakérdésünkkel szemben azon határozott felellettel tartozunk, hogy igenis vannak, és kétségbevonhatatlanul kimutathatók oly álliberalis elvek és intézkedések, melyek a tanügy (szabad iránya és) termé-

szetével szemben annak (szabad irányban) fejlődését megakadályozzák, sőt az alkotó alaptörvényekben is nyertek kifejezést hazánkban és ezekben gyökereznek — még sem tulajdoníthatjuk az alkotók és intézők rosszlelkősége s akaratának az oly elvek alkalmazását, melyek az előadott irányelvek értelmében, végezteljeikben a nemzet művelődése és jóléte, tehát önállósága, szabadsága, egyszóval: nemzeti fejlődésünk megakasztása, a nemzeti lét veszélyeztetését involválják. — Nem lévén feltehető a nemzet egy fiáról sem, hogy szülőföldje, önvére, magáról annyira bírna megfélekedezni, hogy képes legyen öntudatosan oly elveket, oly intézkedéseket szándékosan alkalmazni, melyek mindezek életérdekeivel egyenes ellentétben állnak, a nemzeti lét alapfeltételét megingatják; annál kevésbé pedig a honszeretet, tudomány és állambölcsészet magaslatain álló férfiakról, kik eddigelé közoktatásunk intézése, igazgatása és törvényesítése körül fáradoztak. — Csak épen magas álláspontjuknál fogva könnyen megeshetett tévedésük vagy a hazai szerencsétlen politikai viszonyok félenk súlybevetéséből folyó bátortalanúságoknak tulajdonítható a népnevelés irányában elfoglalt álláspontjuk; s így a tévedés, a politikai hiba kimutatásából azok orvoslását is remélhetjük.

III.

A hazai tanügy intézése körül megesett hibák és tévedések részletes kimutatására áttérve, elsőben is az alkalmazásba jutott álliberalis elvek és intézkedések hatását, különösbbe a népnevelés és annak közvetlen intézőire nézve csak úgy fogjuk helyesen fölismerni s megítélhetni, ha a valódi liberalismus elvei és eszközeihez viszonyítva vizsgáljuk.

Miután azonban bebizonyítanunk sikerült tán, miszerint a liberalismus és népnevelés czéljai azonosak, utóbbi pedig a művelődés általánosításának leghathatósb eszköze egyszerűsmind, a főelveik egyrehatásából gyakorlatban mutatkozó eredményekkel fogjuk legjobban a tanügy sza-

bad fejlődésének meg nem felelő elvek és intézkedések hatását illusztrálhatni.

Fájdalom! de kénytelenek vagyunk kimondani, hogy a valóban liberális elvek és intézkedések, úgy általános, mint különösen a népnevelésre való következetes, szigorú alkalmazásának gyakorlati eredményeit eddigelő csakis a szabad köztársaságokban láttuk kifejlődni, valamint a valóban nemzeti és tisztán erkölcsi nevelés malasztjait, mert sem egyes világi osztályok, sem az egyház és felekezetek, hanem csak a nemzet és állam, a család és erkölcs szolgálatába bocsátják az iskolát.

A valóban liberális államkormányzat sarkalatos elvét nem is sikerült senkinek oly szépen és helyesen kifejteni, mint Laboulay-nak, ki „Az egyesült államok történeté“-t írta meg. — A liberalismuson sarkaló társas élet alapját ugyanis kettő képezi: 1. Az egyén önállósága és felelőssége. 2. A társadalom minden tagjának a közügyek iránt lehetőleg egyformán érdekeltetése.

E kettő képezi alapját és kiindulási pontját a liberalizmus — bevezetésünkben jelölt — céljához vezető intézményeinek. Ezeknek figyelmen kívül hagyása vagy ferde irányban alkalmazása jellemzi egyszersmind leginkább az állliberalizmust.

Az önállóság az egyén szabadságát, a felelősség érzete a jogosságot a mások és a köztársaság iránti viszonyát határozza meg, tehát mindazt, amit erkölcs-vallási nevelés, törvény és igazságszolgáltatás, börtön és pokollal elérni akarnak a különféle társadalmi alkotmányok: az egyén lehető szabadságát, mások joga és szabadsága és a közjólét megóvása mellett. Ez képezi az állami hatalom, a nemzeti lét rendíthetlen alapját, melynek biztosítását és erősbitését a 2. elv írja körül a legszabatosabban. Az egyéneknek a közügyek iránti érdeklődése, azoknak a közjavakban, a társulásból folyó előnyökben egyenlő részvétét tétellezi föl, mely ismét csak a műveltség általánítása, s vele a hatalom- s jogélvezetnek egyenletes felosztása által érhető el.

A liberalizmus ezen dogmaszerű tételeinek értelmében a nevelésnek nem lehet más célja, mint önállóságra — szabadságra nevelni; a liberalis politikának alapját pedig nem képezheti más, mint az önkormányzat, a mely csak a felelősség érzetének minden egyénben ébrentartása által válik lehetségessé. *) Nyilván való, hogy a mi kormányserkezetünk és különösen köznevelésünknel ezen két, egymást kiegészítő sarkelv van figyelmen kívül hagyva.

A mi nevelési praxisunk, amint most dívik, nem képes a növendéket önállóságra nevelni. A mi tanulóink és tanítóink egyaránt rabszolgái a különféle tankönyveknek s a „tanterv“-nek, melyből, amennyit „bevágni“ birtak, az jelzi haladásukat, működésük sikerét.

Sem tanulóink, sem tanítóink nem bírják a dívó rendszer mellett a képesség azon fokát elérni a nekik szentelt „képző“ intézetekben, a mely megkivántató arra, hogy magukat önállóan tovább mivelhessék, hogy az önmivelődéshez vezető utat és annak forrásait fölkereshessék. — Szóval a jelenleg nálunk dívó nevelési rendszer nem szolgál az élet, a közmivelődés céljainak.

Ennek oka pedig abban rejlik, hogy: 1. Államkormányzatunk elfogadta ugyan a liberalizmus főelvét: „a művelődést általánosítani kell!“ — de a helyett, hogy a kivített a közvetlen intézők öntudatos alkalmazkodására, a helyi viszonyok és a növendékek egyéniségeihez mérten, bizta volna — a rendőrállamtól kölcsönzött általános rendszabály: a mindenkire nézve egyaránt kötelező: „tanterv“ kaptafájára verte az eziránti kötelességeket s így hatá-

*) Laboulay ezt így fejezi ki: „A társadalmak is hasonlóak az egyénekhez: **ugyanazon törvény** kormányozza az embereket, akár elszigetelten, akár testületileg működjenek. Ha magunkra vállalunk egy embert igazgatni, dolgoztatni, táplálni, de soha se bizzuk őt saját erejére, nem lesz belőle semmi, legfeljebb munkakerülő, naplopó. Ellenben a felelősség, a szabadság könnyen kifejlesztendi erejét. Épen így áll a dolog a társadalmakkal is: a szabadság s felelősség képezi hatalmukat és éltüket!“

rozottan állliberalis intézkedés, mivel a művelődés általánosításának akadályt gördít elébe, azon illiberalis elv alkalmazása által, hogy: „az egyedekre kivetett munka mennyiségének biztosítása mellett, a munka mikéntje tekintetbe nem jöhet!“ *)

Mi természetesb, mint hogy az ily rendszabály alkalmazásánál a rendőr-állam praeventiv rendszerecskéinek egész halmazatához kell folyamodnia a kormánynak, melyek a megparancsolt sikert némileg biztosítják.

A tanító, úgy mint minden egyéb „alattvaló“, nem önállóan gondolkozó és működő ember, hanem tárgy, vak eszköz a „magasb“ intentiók szolgálatában, melylyel számolni nem, hanem vaskezü kényszerrel, mintegy — rabszolgával bánni kell. — Fölébe állítja a helyi felügyelőt vagy iskolaszéket, hogy hivatala teljesítésében ellenőrizze. Ezeknek meg, nehogy a szakismeretet (!) véletlenül érvényesíthessék, és hivataluk fontosságának miatta felfuvalkodva az elejökbe irt rendszabálylyal vissza ne élhessenek valahogy, — nyakába teszik az egyházat, a városi hatóságot, ennek fölébe meg az iskolai tanácsot vagy megyei bizottságot stb. stb. ad infinitum egész a miniszterig.

Mit várhatunk egyebet, mint hogy az ellenőrzés ily szép Jákob-létrája mellett, mindegyik fokon álló isk.-rendőri közeg, a közvetlen alatta állóra háritja a felelősség. A miniszter az államtitkárra, az államtitkár az osztálytanácsosra, ez a tanfel-

„Offenbar falsch ist jene Massenbildung“, mondja igen szépen Pfeifer F. V. — welche ohne Auswahl jedem Kinde dasselbe aufdrängt und es, wie eine zu mästende Gans ansehen will.“ — „Ohne diese Voraussetzung wird gleiches Scheffelmass an ungleich begabte Kinder angelegt und den Lehrer dadurch gezwungen mechanisch zu dressiren, durch äusserliches, die selbsthätige Regung des Geistes verschüttendes Aufdrängen und Aufleimen.“ Továbbá: „Népünk keveset olvas, mert nagyobbbrészt csak szavakat tanult gagyogni, de mondat- s gondolatmenetet felfogni nem. Ezért védtelenül van a butaságán élősdők rajának odavetve. — Néptanítók! Tanítsátok növendékeiteket kellőképp olvasni s eszközt adtok kezébe felszabadítására, kardot az igazság kivívására — az államot menthetitek meg azzal!“ (Vortrag auf bair. Lehrervers. zu Würzburg 1869.)

ügyelőre, a tanfelügyelő az iskola-székre, ez végre — a tanítóra. Ennek vállaira rakják le a felelősség egész terhét — ezt ütik mindnyájan! — Ez meg nem tesz különben az iskolában. Ott a kényszer munkát épp oly szépen, mint czélszerűen gyakorolja, bevérven az előirt tananyagból, lehetőleg rövid, a „czél“-nak megfelelő úton annyit, hogy majd megszakad tőle a tanuló és így — a rendőrállam elérte czélját! Mert a népiskolákból a szellemi, erkölcsi rabszolgák myriadjai kerülnek ki, kik önállóan gondolkozni, cselekedni, szerzett „betű“-ismereteiket az életben alkalmazni, kitágítani nem képesek.

Az ily ellenzési s mivelődési processuson átment emberek nem tesznek semmit, amit tenni nem kénytelenek, és minthogy ezen rendszer a népiskoláról a többi szak közép- és felső tanodákra is ragadt és az azokból kikerülő osztályok és szakkörök egyes tagjai, mert hivatásukban öntudatos ismerettel, öntevékenységgel nem bírnak: az önmivelődési ösztönt is nélkülözik többnyire és a felelősség érzete nem képezi működésük főrugóját.

Nemcsak a nép-, hanem a többi tanodák és tanárai, tanítóira nézve egészen hasonló eredményre jutott ezen rendszer más irányban is.

A néptanító, miután iskolája ugyis mint önálló, önzélu, a nép élete igényeinek megfelelő egész intézet nem fejlődhetett, kapva-kap az alkalmon, hogy munkáját lehetőleg egyszerűsítve s könnyítve — a felelősség egész terhét magáról lerázva — a közép-iskolára bizza dolgát. A felső nép- s polgári iskola tanítója, — mert tanodája szintén nem illesztetett be mint önálló és önzélu intézet közoktatásunk szervezetébe — ugy is átléphetvén tanulója bármikor a középiskolába, minek bajlódnék a tehetősb szülők gyermekeinek önmivelődését és ténykedését czélzó ismeretek közlésével! A középtanodák meg az általános mivelődés terjesztését szenvedélgvén, a szaktudományokra menőkre nézve szükséges előismeretek közlését s alapos meggyökereztetését, megemésztését elhanyagolván, facultásainkon a felületesség az uralgó, a

tanulmányozási és önálló kutatási vágy ritka vendég. Az egyetem már pedig csak — az istennek felelősek! — Tehát:

2-szor. Hazai közoktatásunk nem képez szerves egészet! A mi különféle iskoláink nem önálló, nem szolgálnak egy önálló czélnak, tehát hivatásukat el kell téveszteniök. A nép fiát nem nevelik e nép életének megfelelőleg, a szakembert nem szakja követelményeinek, a tudóst nem tudománya igényeinek megfelelőleg, hanem mindezt összekotyvasztva „mixtum compositum“ gyanánt adják be minden állampolgárnak egyformán — ha felpuffad is tőle: — Nélkülözvén tehát a hivatásuk, szakmájukban megkivántató alapos ismeretek adta önállóságot, mintegy gépszerűen teljesítik hivatásszerű teendőiket; a kellő tájékozással nem bírván, ki-ki elődje, példadója, szabály-rendelőjének nyomdokaiban jár. És ezért nincs haladás, tudományos verseny, eredeti produktió, nincs meg a felelősségérzete mindenkiben egyaránt; hanem tespedés, kapkodás, felületesség, amiknek a léha hivatalhajhászat, az „elsajátítás“-nak nevezett utánzat — tehát az elvtelenség, az anyagi és szellemi proletarismus szükségképi következményei. — A „betű“ emberei és könyvgyártók pedig markukba nevetnek. Hisz ők a lecke-feladás és könyv-tudomány mellett jó üzletet csinálnak! A közmívelődés és jólét, a közgazdaság és erkölcs tönkre mehetnek mellette s velük: a nemzet.

Ezek virágai és gyümölcsei az önállóság- és felelőségről szóló szabad elveket figyelmen kívül hagyó, nálunk divó álliberalis rendszernek, melyek javában nyilnak és fejlődnek a köznevelés terén. Ez nagy és ha sötét is, de talán a valóságnak annál inkább megfelelő körvonalokban szükségképen rajzolt hatása az álliberalismus elvei és intézkedéseinek, melyek tehát tanügyünk fejlődését a szabadelvűség által előírt irányban, megakadályozzák.

III.

A jelzettük két, döntő hatásuknál fogva mintegy „eredeti bűn“ jellegét magán hordó főhiány okozása és fejlődése körül

érvényre és alkalmazásba jutott álliberális elvek és intézkedések részletes kimutatása csak úgy válik lehetővé, ha amazok alapokát, eredetét kutatjuk.

Ezt pedig ott kell keresnünk és abban találjuk, hogy hazai közmívelődésünk szabad intézkedésünk rövid ideje alatt: a nemzeti önállóság és szabadságra vezető intézmények, az idők mostohasága miatt nem fejlődhettek organicusan a nemzet kebléből, hanem felülről kelle mintegy reá-octroyálni. — Jelesül: a közoktatás körüli reformok nem alulról, a nép igényei és létezeljainak megfelelőleg fejlődhettek fokozatosan, annak közvetlen hozzájárulásával; hanem, mint minden felülről kiinduló forradalom — mert inkább ilyenek mondható — a tátongó fejlődési ürt mint-egy rohamosan, egy szökkenéssel törekedtek áthidalni.

Itt tehát a liberalismus ama sarkalatos alapelve: „A társadalom minden tagja a közügyek iránt lehetőleg érdekeltessék!” vagy mint népszerűen kifejeztetik: „A nép” által a népnek mindent! — érvényre nem juthatott és így már alakilag is maguk, a nép és a legközelebb érdekelt szakkörök közvetlen hozzájárulása nélkül létrejött alapintézmények a szabadelvűség alapkövetelményének a priori meg nem felelvén, liberális jeleggel nem bírnak.

Vétkezének I. közokt. törvényünk fenkölt szelleme si letett lelke irányában, ha feltennők, miszerint a kényszerített álláspontból folyó hátrányok és következményeket nem érezte és sejtette volna — daczára annak azonban, mert ezzel a tényleges igazságnak tartozunk, ki kell jelentenünk, miszerint a tanügyünk terén érvényesült álliberális elvek nagy része maga ezen törvény és az abból folyó intézkedésekben nyertek kifejezést, még pedig azon jelzettük körülményeknél fogva, melyek között létrejött.

A felülről kiinduló átalakítás ugyanis azon hátránynyal jár.

1) Hogy a nép akaratában nyilatkozó hatalmas erőre nem támaszkodhatván, az időnként kormányon lévő államférfiak, még ha az irány helytelenségét fel is ismerték volna, épen az általuk kép-

viselt liberalizmus „lehetővé-tétele és későbbi alkalmazhatóságának szempontjából, a hatalmas ellenséges elemek féltékenységét felkölteni nem akarják oly radicalis intézkedések alkalmazása által, melyek a tanügy szabad fejlődését eszközölhetik.

Ehhez hazánkban még, szerencsétlen állami szerkezete és ethnografiai viszonyainál fogva, oly „magasb politikai“ tekintetek is járultak, melyek az intézőket ön- és pártjuk fentartása érdekében, a különérdekeket képviselő töredékekkel alkura lépni elveikkel kibékülni — egy szóval a liberalizmus legkisebb vívmányát, a maradiság posványát félénken őrzőknek és a különféle érdekes nemzetiségek „jogos igényeinek odavetett egy-egy vaskos konc-essióval megvásárolni készítették.

2-ik és végzetes hátránya az ily alkotásnak, hogy, már a fentérintett tekintetekből is óvakodnia kell az itt-ott mégis található szabad intézkedéseknek szorgos alkalmazása és végrehajtásától; a közvetlenül érdekelt szakkörök véleményének érvényesülését az alkalmazás körül megakadályoznia kell; mely véleményt, különben a „magasb“ tekintetek szempontjából kiindulós a népiskolát és tanítóját éppen magas álláspontjánál fogva kicsinyelni szerető, és inkább az egyszer megállapított véleletek és kész theoriák, mint a tapasztalat és gyakorlat követésében minden üdvöt lelő reformer — úgy sem veheti valamire. És így a népben felébreszthető közvéleménynek, tanügyünkre nézve határozottan szabadelvű irányban való érvényesíthetését csirájában elnyomni kénytelen, nehogy ennek hatalmasabb hullámozása bizonyos köröket felriaszson drágán megvásárolt békés nyugalmukból.

Ezekben vannak körülírva mindazon álliberális elvek és intézkedések, melyek negatív irányban a törvény alapja és kiindulási pontjául szolgált és tervezőjének kétségen kívül szemé előtt lebegett egészséges eszmék és valóban liberális elvek hiányos kivitele és ferde irányban való alkalmazása körül érvényesültek.*) — Kétséget nem szenved ugyanis, hogy:

*) Már az „Orsz. közokt. tanács“ népnév. szakosztálya kimondá az 1868. tv. módosítása tárgyában adott véleményes jelentésében, mi-

Az általános tankötelezettség üdvös eszméje, mely a törvényben kifejezést nyert, határozottan szabad irányzatú. De annak keresztülvitele és az eszközök megválogatásában már határozottan álliberalis elvek és intézkedések jöttek alkalmazásba, melyek az elvben kitűzött cél elérését illusoriussá tették.

Az ált. tankötelezettség azon céljának elérésére, hogy minden polgár az állam létérdekeinek megfelelő oktatásban részesüljön: a tankötelesek legpontosabb összeírása és minden, az államnak rendelkezésére álló kényszereszközzel az oktatásban való részvételre szoritása, „sinequa non“ alapfeltételét képezi. Az államnak utóbbira való joga, a közjólétre vezető minden hatalmi eszköz alkalmazása jogkörébe tartozván — minden kétségen fölül áll, amint ezt Maculay oly szépen kifejezte: „azon hatalom, melynek joga van kivégeztetni, annak bizonyosan joga is van nevelni!“ — De ezen jog gyakorlásának szükségképi követelményét képezi: hogy az oktatás ingyenes, tehát állami költségen teljesített legyen. Ennek figyelmen kívül hagyásával a szabadelvűség leghiresb bajnoka J. St. Mill tanúsága szerint is, az államnak azon joga megszűnik és így, ha mégis alkalmaztatnék, megszűnik a szabadelvűség igényeinek megfelelő irányu és hatásu lenni; tehát a kitűzött célnak nem szolgálhat.

A népnevelésnek az ily radicalis eszközök segítségével határozottan szabadelvű értelemben államügygyé tételét pedig azon álliberalis elv alkalmazása tette lehetlenné, hogy: „a közoktatásra nézve — és épen csakis erre nézve — az annak élvezetében közvetlenül részt nem vevőket, annak költségeihez való járulással terhelni nem kell!“ — És így a közmivelődés egyik leghathatós tényezője

szerint: „Az I. magy. közokt. tv. nem elvont (!) elméletek, hanem az élet(?) gyakorlati kívánalmainak szülöttje s két ellentétes áramlatnak kölcsönös engedmények útján kiegyeztetéséből származott (u. n. compromissum). — De egyszersmind elismeré, hogy a benne lefektetett nagy és termékeny elvek, részint egy boldogabb jövőnek vannak mintegy örökségül hagyva. (L. i. k. a bevezetést.)

egy tollvonással kitörültetett a közügyek sorából; mert a helyett, hogy, mint minden egyéb közügynek közköltségen teljesítését vették volna célba, az egyesek által fizetendő tandíj lett, különösen a népiskolák és tanítóinak fentartására szolgáló szegényes jövedelem-forrásnak meghagyva. A népoktatás illeténcé államháztartásunkban az államügyek pl. a közbiztonság vagy akár a — lótenyésztés mellett, a hamupipóke szerepére van ítélve. De ezen a nemzeteket alkotó és fentartó elemnek hátterbe szoritása meg is látszik ám költségvetésünk boldog végén — az évenként ijesztő mértékben növekvő deficiziten. Ezen végkövetkezményben boszulja meg magát közvetve, a népnek, saját jólétére szükséges bármily nagy megadóztatásától, sőt ha ez ki nem futná államkölcsonök felvételétől sem visszaretentő szabadelvűségnek félszeg irányban alkalmazása. Államférfiaink elérték a nép túladóztatása, az állam eladósodásának határát, közel az államtönk széléhez jutottak, állítólag „népgazdagítási“ célokra való költekedésükkel, holott — amit egy oldalu nemzetgazdaszati szempontjuknál fogva figyelmen kívül hagytak — a várt sikert biztosan elérték volna, ha a valódi szabadelvűség értelmében az u. n. „productio“ beruházásokkal egyetemben: a nép mivélődését, mint a gazdagságra vezető eszközök leghathatósbitát és a többieknek a kellő erkölcsi alapot megadót, törekedtek volna gyarapítani.

De ha a közoktatásnak, nevezetesen pedig a népnevelésnek a jelzett értelemben államügygyé tételét kerülnie kelle tvhozásunknak — mint oly ugrást, melyet az ügynek veszélyeztetése nélkül eddigelő még egy állam sem tehetett, legkevésbé pedig a mienk, melyben a többi institutiók sem fejlődhetek még az ily reformnak megfelelő fokra — és anynyira fájlalnunk nem lehet, különféle okoknál fogva, mint az állam „mindenhatóságának“ hivel tennék — van még egy liberalis elv, mely a szabad köztársaságokban gyakorlati alkalmazásba jutván, a legszebb gyümölcsöket érlelte a népnevelés terén. Ez az elv, mely az önkormányzat eszméjéből folyik a népnevelés természetének megfele-

lőleg, a család alapjára helyezi a népiskolát és ezek egyesülete: a község oltalma és gondozására bizza. És ezen elv szintén kifejezést nyert közokt. törvényünkben.

Az 1868. XXXVIII. tcz. 35. §-a elején ugyanis kimondja, miszerint: „A közs. iskolák terheit első rendben a község viseli.“ — Ezen valóban liber. elv megbecsülhetlen értékűvé válhatott volna, a népoktatásnak fokozatosan, tehát annál biztosabban államügygyé tételére nézve — különösen mert hazánkban a municipalis önkormányzat eléggé szépen és megfelelő fokra fejlődött már — ha következetesen és belső értelme szerint keresztül viszik. A helyett a szűkkeblű álliberalismus lógatja ki közvetlenül a szép elv kimondása után sántikáló lúd-lábát, oly elveket testesítvén a helyes praemissa alapján, melyek azt sebtén halomra döntik és a közs. iskola intézményét, melyet amaz proclamál, egy lehelettel illusoriussá, lehetlenné teszi. Mert, a helyett, hogy a kitűzött vezérelvhez híven, másodrendben megállapított volt: „miszerint minden község köteleztetik isk. költségeit rendes évi költségvetésébe fölvenni és a többi helyi kiadásokkal egyetemben kezelni és kivetni — kimondatott azon, a népoktatás pangó állapotának megörökítését eszközölő elv, mely szerint, az iskola a községi intézmények sorából kiválasztatván: „A közs. iskola fentartására az állami egyenes adók 5%-át meg nem haladó isk. pótlék vethető ki!“

Eltékvintve attól, hogy az ebből folyható jövedelem az iskola fentartását sehogy sem biztosítja, tehát csak olyan teljesen célirány nélküli kedvezmény (?), mely mintegy czafrangnak aggattatott a maradiság erős várfalainak ékítésére, annak jeléül, hogy a liberalismus közel járt itt valaha — ezen intézkedés álliberalis volta mindjárt a következő §-ból kitetszik és abban elárulja azon elemeknek titkos céljait, melyekkel való pactálásnak gyümölesét képezi.

Már a tv. 36. §-a ugyanis még ezen u. n. az iskolára nézve „se élni se halni“ elég — iskolai adó fizetése alól is föl-

menti a község mindazon tagjait, kik más, még pedig felekezeti iskola fentartásához járulnak.

Ezen intézkedés, melynek ürügyéül a népnek lehetőleg legcsekélyebb megterhelésével járó kormányzatról szóló szabad elv szolgált, annak helytelen alkalmazása által a „szabad tanügynek“ legszelidebb alakjában fejlődését is gyökerében támadta meg, mert megfosztotta az előfeltétel: az ált. tankötelezettség következetes és szigorú keresztülvitelére szolgáló eszközök éltető forrásától; a szükséges pénz-erő, a megkívántató iskola-alapok előteremthetésének egyedül üdvös módja a községek hatáskörébe nem adatván.

Mint látjuk tehát a hazai liberalismus elsőben is népünknek a feudalismus nyomása alatt kifejlett tunya közönyösségével, tehát a mivelődés általánításának legnagyobb akadályával lépett alkura. A czélt azonban nem érte el, sőt a közönyös-séget sokban az iskola iránti ellenséges indulattá fejlesztette ama semmit mondó 5%-os külön isk.-adó és szegényes tandíj segédeszközeinek alkalmazása által, melyeknek kivetési és szedési módozatai a közös iskolák fentartását a más irányu fractiók kényekedvétől teszik függővé, a külön törekvésűek fondorlatainál fogva könnyen gyűlöletesekké válhatván a népiskolát általában és tanítóit népszerűekké válni nem engedik. Pedig az állami vagy községi adóval elegendesen fedeztetése a népiskola költségének, nemcsak megkimélte volna népünk fizetési horrorát és ennek az iskola és tanító irányában ellenszenvvé fajulását megakadályozta volna, hanem egyszersmind a liberalismus főkövetelményének is tehetett volna eleget, a népnek érdeklődését a népnevelés, mint közügy iránt föl-keltvén.

A közügyek iránti érdeklődésnek pedig alapfeltételelét képezi, hogy mindenki egyenlően járuljon azok költségéhez és egyenlőképen részesüljenek is azok áldásaiban. A szabadelvűség követelménye, miszerint a népoktatás, mint elsőrendű közügynek költségeihez való járulás alól senki ki ne vonhassa

magát, ép oly kevéssé, mint hogy annak áldásait, a népnevelés fejlesztése és ápolásából a közjólétre kifolyó megbe-sülhetlen haszonban való részesülést — az állam bárkitől is megtagadhatja. *)

A mivelődés általánosításának anyagi alapfeltétele megin-gattatván egyszer, s a népoktatás alól mintegy a gyékény kihuzat-ván, mi lehetett ennek egyéb következménye, minthogy az ált. tankötelezettség keresztülvitele körül egyedül üdvös és hat-hatós eszközöket oly surrogatumokkal kelle pótolni, melyek a tanügy szabad irányban fejlődését, a helyett, hogy elősegítenék, minden irányban megakadályozzák.

Belátván az intézők, miszerint a szükséges számú és képzettségű tanerők hiányában az oktatási kényszert alkalmaz-ni nem lehet, s ilyek képzésére, fizetésére és tano-dák nyitására a kellő pénzalapról nem gondoskodott az állam, — a tvhozás kénytelen volt a kellő szakszerű képesítés hátrányára, a pusztá számarány előleges helyreállítását a t. képezdék főcéljául kitűzni és az ezekbe való felvételt oly silány fel-tételekhez kötni, a jelölteket oly gépszerű és lehetőleg rövid tartamu dressura alá vetni, hogy minél többen se-regeljenek azokba és lépjenek a tanitói pályára, mely ezen és az elég szűkkeblűen megszabott fizetési minimumon kívül más ked-vezményt ugy sem nyujtott.

*) Ezek alól még akkor sem menthető fel senki, ha önkényt le-mondana róluk, illetve az állam v. község által fentartottakon kívül, más népokt. intézmények fentartásához járulással önmegadóztatást tel-jesíteni jónak találja. A polgári álladalom megfelel a liberalismus köve-telményeinek, ha a szükséges feltételek biztosítása mel-lett, nem enged bárkinek külön iskolát tartani, de midőn egyszers-mind az illető ügyről való gondozást magárávállal-ta az állam v. község, az abban nem részesülőt ép oly kevéssé mentheti föl a hozzájárulás alól, mint pl. a közegészség, v. közbiztonság fentartásával járó költségeknél nem jöhet tekintetbe, hogy valamely egyén egészségét, biztonságát veszélyeztethetőnek nem tartaná, avagy saját or-vosa, kuruzslója, őre v. kutyái által eléggé gondoskodhatni vélne. Mind-ezen eszközöket külön saját költsége és veszélyére használhat-ja, ha az állam feltételeinek megfelel v. ez épen egészen el nem tiltja attól a közérdek szempontjából — de az ehhez való adózást el nem engedheti azért.

Ezen képességi és fizetési minimum megállapítása pedig határozottan álliberalis intézkedés; mert kiki tudja és bizonyítást nem is szükségel — miután a tapasztalat eléggé mutatja, — hogy silányul fizetett és kellőleg nem képzett tanító mellett valódi népmivelődés nem eszközölhető. — Midőn a tanügyi liberalismus szakszerű, a paedagogiai tudomány magaslatán álló képességet és annak megfelelő fizetést követel a tanítónak, nemesak a megkivántató tekintélyes társad állás és nem a nemzetgazdasági egyoldalú fiscalitás szempontjából teszi ezt, mely szerint kiki csak annyit dolgozik és köteles dolgozni, amennyiért kárpótlást nyer — hanem azon mélyebben fekvő indok vezérli, hogy a rangja és hivatala fontosságának megfelelő fizetés, és a feladata magaslatán nem álló egyén nem élhet egészen hivatásának és önálló ténykedésre nem képes.*)

Aki ezeket figyelmen kívül hagyja, az a tanítót örökké a legalárendeltebb társadalmi állásra itéli, őt rabszolgájává teszi az élet- és oktatásnak egyaránt; aki azután azok fölébe nem emelkedhetvén, a magasb szellemi fejlődés és felfogás által ugyanazon nyüzgött, földhöz tapadt és alantiségéből kiemelkedni nem tudó szellemet fejleszti iskolájában is. A reactio bajnokai ezt igen jól tudták és mindenütt e szerint intézkedtek, mert félték a miveltebb és önálló tanítóban nyilatkozó és tanítványaira is átszivárogható szabad szellemtől. Tehát a mi államférfiaink álliberalis intézkedésükkel azon célra törtek és jutottak akaratlanul, melyet a reactio követ és el is ért máshol, ám-bátor, az állam jól fel-fogott érdekében, a szabadság szellemétől nem tartaniok, hanem inkább azt ápolniok kelle. (V. ö. Sack Ed. „Die Reaction und die Raumer-Stichlschen Regulative.“]

A nőtanítók nálunk divatba jött alkalmazása hasonló célú és szörű intézkedés, mert a szabadelvűség követel-

*) A lelkiismeretes tanító nem is képes csekélyebb fizetés mellett kevesebbet nyújtani, mint a mennyit kell és lehet több mellett; a lelkiismeretlen pedig csak annyit, sőt kevesebbet nyújt nagy fizetés mellett is. Itt csak az erkölcsi és phisicai lehetőség dönt, mely megkivántatja, hogy a tanító egész idejét iskolája és továbbképzésének szentelhesse.

ményeivel ellenkezőleg még a férfitanítóknál is kevesebb fizetés és képesség szabotott meg számukra. (A képezdékbe már 14 éves korukban felvehető, minden egyéb előismeret nélkül, mint a mennyit a problematicus értékű felvételi vizsga kideríthet. Tehát 17 éves éretlen koru leány a népnevelés hivatásának teljes felfogása és fontosságának megfelelő komolysággal birjon.)

Hogy ez nem az annyira hangoztatott egyenjogosítás, annak legjobb bizonyítéka, hogy maga a nemesb öntudatu és önértetű nő ezt csak a nem „gyengeségének“ hozott méltatlan engedménynek tekinti és önkényt szerez az előszabottnál magasb mivelődést. Az is bizonyíték, hogy a ritka kivételt képező nőtanítók, kik valóban a népnevelés felfogásának magaslatán állnak, és ismét azon számtalanok, kik a feladat magasztosságát és súlyosságát látva, elég lelkiismeret sugalta elszántsággal birnak, — az iskolát odahagyják, mihelyt erre alkalmuk nyílik.*)

Ezen intézkedés tehát, oly alakban, mint nálunk alkalmazásba jutott, nem egyéb az álliberalismus saját magának teremtett kényyszerhelyzetéből eredő fortélyainak kifolyásánál, melyekkel a szükséges segédeszközök hiányát takargarni és orvosolni törekszik.**)

Jól tudván és attól tartván az álliberalismus, hogy a kellő képességgel nem bíró és silányul fizetett tanító önálló tényke-

*) Az Amerikára való utalás ép itt helyt nem áll. Mert ott a nő a társ. élet központját, tisztelete mintegy a közerkölcs alapját képezi és ami fő: egészen a férfiakéhoz hasonló nevelésben részesül és utóbbiak közül még a legnagyobb fizetésért csak kevesen lépnek a tan. pályára, holott nálunk elegendő mennének.

**) Az „Orsz. közokt. tanács“ már idézett véleményében kiemeli, hogy a nőtanítók alkalmazásánál „az óvodától, sőt bölcsődétől kezdve, a kisebb gyermekek ápolására“ — még pedig nemcsak a leány, hanem az elemifiosztályokban is, — egész a középfokig kellene főszúlyt fektetni, mint amely foglalkozás a nő természetes hivatásához sokkal közelebb áll. — „Távol attól, hogy teljesen alkalmasoknak ne hinné a nőket a legszárazabb tudományok tanulmányozására — ha reá szánják magukat. De ily esetet kivételül engedvén csak meg, az önállóság ezen nemére nőtől, ha családi köréből bármily oknál fogva kiragadtatott, ugyanazon előkészületet kívánja meg s hibának mondja, ha minden elnézést félre téve, irányában ugyanazon követelésekkel nem lépnek fel, mint férfi versenytársaik irányában. (U. o. 24. l.)

désre nem képes, hanem mint a jól dressirozott, de az állatiság fokán nem sokkal túl emelkedő közkatona, csak külső unszolás, folytonos tuszkolás és a büntető kéztől való félelemben fogná teendőit végezni, az előirt „reglement“ értelmében, — azon, már a bevezetésben jelzettük intézkedésekhez folyamodott, melyek a tanító működését szorosán körülírják és a fegyelmi eljárás, a tanterv és tanczél mindenkire nézve egyaránt alkalmazandó szabványai közé szorítják, és ezeknek megtartását a folytonos ellenőrzés és felügyelet ijesztő rendszabályaival akarják kiérszakolni. Minderre nézve az iskolaszékek, tanfelügyelők intézményei szolgálndottak szerveiül az álliberalismusnak.

Népoktatási törvényünk tervezője átható szellemével igen jól érezvén hogy a népnevelés iránti érdeklődésnek útja szegetett, oly pótszereket tanulmányozott és olyak alkalmazásán fáradozott, melyek képesek volnának mégis minél tágabb köröket a népoktatás érdekébe vonni; de figyelmen kívül hagyta, hogy e közügyek körüli intézkedésnél mindenek előtt a szakköröknek kell a kellő befolyást és döntő közreműködést biztosítani. Szeme előtt, mint a „népnevelési egyletek“ körüli későbbi munkálkodása is mutatja, az angol „boards of seool“ példája lebegett, midőn az „iskolaszékek“ intézményét teremté. Az Angolhonban meglevő előfeltételek hiányában azonban, hol a board teremtője és fentartója az iskolának, nálunk csak ellenőrzési, kémlési, felügyeleti szerep juthatott azoknak.

Az iskolaszék nem lehet egyéb, mint a szülők, az iskolát fentartó község képviselője. Valamint a szüléknél nem lehet szó arról, hogy a tanító tevékenységét szakszerűen megbírálják, mert arra képességgel nem bírnak, ugy nem lehet a köréből választott képviseletnek azon jogot vindicálni, hogy ítéletet hozzanak a tanító működése, módszeres eljárása, szakszerű nevelése fölött. Ez kizárólag az állam által eszközlendő, legszorob

értelemben vett szakfelügyelet, feladata lehet, melyről azonban kellőkép nem gondoskodtak. (Amint alább kimutatjuk.)

A népnek az iskola iránti érdeklődése csak úgy lesz elérhető, ha közvetlenül a szülőkre megyünk vissza, de ezeknek aztán nem ellenőrzési, bírálási, ítéleti jogot, hanem a gyermekek nevelése körül segédkező, tanácskozó szerepet juttatunk. (Az iskola és a szülői ház közötti üdvös közvetítésre liberalis szempontból jobb nem ajánlható a „szülők gyülekezeté“-nél, mely havonként az iskolában megtartatván, a tanító minden szülőt közvetlenül értesíthetne gyermeke előmenetele és viseletéről; kérdezősködnek otthon való bánásmódjukról és az iránt a szükséges tanácsokat megadhatná.) A szülők beavatkozásától az isk. belügyeibe nem kellene tartani; mert erre joguk nem volna, de érdeklődésük felkeltetnék; holott az iskolaszék által közvetett képviselőjük azt eredményezi, hogy a gyermekek neveléséről való gondozást nyakukról lerázva, a szülői felelősség alól kivonják magukat. Ilykép főczélja el van tévesztve az isk.-székek intézményének, mert a nép közönyösségében jobban megrögződik s egész harmadiziglen hat. De a tanítóra sem téveszti hatását az iskolaszék rendőri szerepe, mert a tanítóban elnyomja az öntudatot, a felelősség érzetét és tekintélyét aláássa.

Mint a rendőrállam egy gyengesarja, — mely a polgári kötelességek teljesítését csakis folytonosan gyakorolt kényszer- s óvórendszabályokkal véli csak kieroszakolhatni, és így ki-ki nem azért tesz valamit, mert kötelessége, hanem, mert a kényszernek kell engednie és ahol egy kis rést talál, kész kibuvót keresni — a népnevelés terére átplántálva, sajnos! — de ki tagadhatná: mint az életben, úgy az iskolában hasonlót eredményez nálunk is. És csakis azért, mert az iskolaszék nem az lett, amivé Eötvösünk intentioi szerint fejlődött volna az iskola alapítója, fentartója, igazgatója, az ahhoz járulók képviselőjében, hanem, a népfelvilágosítás titkos ellenei, a tanítótság nyílt becsmérőinek sugalmazásai következtében: a tanítónak folytonosan nyakán ülő hajdújává degredáltatott. — Vagy vegye csak kezébe bárki az

iskolaszékerek számára kiadott „utasításokat“ és ha az iskola-bakterság szellemi ihlete azonnal meg nem szállja — akkor tegyen le örökre azon hitről, hogy valaha ily diszes tisztre képes legyen.

Itt minden harmadik szó a tanító erkölcsi viselete, pontossága, oktatási módszerének sat. ellenőrzését teszi az iskolaszék köteletségévé. Így akarták a tanítókat a cultura-előőrseivé tenni. Mintha csak egy letűnt század rendőr-felügyeleti szabványait olvasnók. — Tehát a tanító úgy tüntettetik föl a nép előtt, mint a ki kötelességeit csak szigorú ellenőrzés mellett teljesíti. De arra és a tanító működésének megbirálására a kellő szakképesség csak ritkán lévén meg az iskolaszéki tagban, és a tanító nyakán sem ülhethén folytonosan — a lelkiismeretlen tanító a fölébelyezett ügyeletet könnyen kijátszhatja. Nem mondhatjuk ugyan — ami a divatozó rendszer mellett eléggé csodálatos — hogy már épen nem találkozik lelkiismeretes tanító és feladatát helyesebben felfogó iskolaszék is, de határozottan áll, hogy azok száma nagyobb, kik a nagyon is kínáló alkalmat a közönség kijátszására felhasználják és azok is folytonosan növekszenek, akik azt felhasználni kénytelenek, mert a csalók nagy táborra mellett, kik holmi betanult mondókák, szabályok és „tudományok“ által a vizsgálaton elbirják homályosítani a nép előtt a valóban jólétén fáradozó, növendékeit becsületes munkálkodásával gondolkozni, beszélni érezni és cselekedni tanító hűséges népnevelőt.

És itt meg nem állhatjuk, hogy a nép közvetlen érdekletését az iskola iránt pótolni hivatott u. n. zárvizsgálatok törvényesített humbugjáról egy pár szót ne koczkaztassunk, melyre, mint a tanügy fejlődése-, a tanítói tekintély csorbítására nézve a legnagyobb veszélyeket magában rejtő intézményre nem elég csupán ujjal rámutatni.

Itt is azon alapelvől indult ki tvhozásunk, hogy a tanítót felelőssé tegye. De a helyett, hogy az évi zárvizsgálatok a nyilvános ünnepély jellegét viselnék vagy a valóban lelkiismeretes birálatnak volnának kitéve, hogy a tanító működéséről va-

lóban beszámoljon — ahelyett, a nép állítólagos érdekeltségétől, az évnek ez utolsó mozzanata is semmivé tétetik.

Mert annak dacára, hogy a tanító folytonos felügyelet és őrizet alatt tartatván, működésének sikere- és becsületes munkálkodásáról bárki bármikor meggyőződhetik — már, hogyha erre a szükséges képesség és gyakorlatban szerzett tájékozottsággal bír — az előirt **tanczél**t külön és nyilvánosan még egyszer számon kérni, nem egyéb: mint a tanfelügyelet közgeinek a teendőikkel járó felelősség alól kibuvása és ennek a tanítóra való visszahárítására adatott alkalom, tehát határozottan **álliberális intézkedés**. Ennek, — eltekintve attól, hogy a gyermek nevelésére mily károsan hat, ki nem az életre készül, hanem csak a vizsgára tanul, még legtöbbnyire csak annyit, amennyit ennek rövid ideje alatt mutatni, „felmondani“ lehet, — szükségképpen meg kell szülnie mindazon visszaéléseket, az eredmény azon silányságát, melyek az iskola tekintélyét csorbitván, magának a tanítónak hatáskörére is károsan visszahatnak s a művelődés általánosítását megakasztják. Hiába való munka volna ezen eljárás hátrányait részletesebben fejtegetni. Aki szakértő, az ugyis tudja annak hatását megbecsülni, a vizsgálati humbugon és szótudományon alapuló jelenlegi „művelődési lendület“-ből, mely métegyként ereszkedett le egész népoktatásunkra. Aki pedig nem érti és a hosszú gyakorlat után belészeretett ez intézménybe, annak hiába beszélünk. Elég, ha e helyütt constatáljuk, miszerint a liberalismus értelmében, a tanító önálló, semmi által nem korlátolt, saját felelősségének terhe alatti működését eszközrendő: az évi zárvizsgálatok több napon minden ünnepélyesség és (tágabb értelemben vett) nyilvánosság kizárásával szakszerű és lelkiismeretes kimutatására szolgáljanak a tanító és tanulók haladásának. Erre nézve pedig megkivántató, hogy ez alkalommal a szakképzett tanfelügyelő vagy helyettese minden iskolánál megjelenjék (és ekkor a tanító haszontalan, sőt veszélyes folytonos ellenőrzése elesik.) Ez azonban majd nem teljesíthetlen feltétel lévén, miután a kellő szakképzett-

ségü tanfelügyelőkkel a megkívántató számban nem rendelkezünk. Az ezekről való gondoskodást kell mindenek előtt megkövetelni; mert akkor valahányszor az év folytatában az iskolát meglátogatja a felügyelő, meggyőződhetik a tanító működésének lelkiismeretes és szakszerű voltáról. *) Midaddig, míg ez lehetővé téve nincs, minden ellenőrzési, felügyeleti, vizsgálati rendszabály csak hiába való szószaporítás marad, mely az ügynök csak ártalmára van. A kellő képzettségű és a szerint működő tanító nem retten vissza sem az oly felügyelet, sem az oly szakszerű vizsgálattól, mely mellett ugyan fényleni nem nyilvánosan, de becsületes munkálkodást kimutatni lehet, és nem is tarthatná tekintélye csorbitásának, mert a folytonos rendőri felügyelettől szabadulna.

Ezen álliberális intézkedések, melyek a művelődés terjesztésének legnagyobb akadályával való alkura léptének gyümölcseiül tekinthetők, megfosztották azt egyszersmind a tankötelezettség keresztülvitelének egy másik, még pedig leg-hathatósbb eszközétől. Értjük azon, a liberalismus alapelveiből folyó és azért jogos, méltányos, tehát szabadelvű intézkedést, mely a polgári jogok legszebbikének: a választási jog gyakorlatát csak az olvasni és írni tudó polgároknak engedi meg; az ezt nem tudóktól pedig egy bizonyos időig, mely alatt ezen ismereteket elsajátíthatja — egyszerűen megvonja. **) Hogy az államnak erre joga volna, azt nem vonhatja kétségbe senki, aki látta, hogy hazai „liberalisaink“ pártja mily egyhangulag és ellenmondás nélkül fogadta el ama jognak mindazokra nézve felfüggesztését, kik évi adójuk és hátralékaikat

*) A szülők pedig minden hó végén tartandó gyülekezetben értesülhetnének gyermekeik haladása-, maradása-, észlelt hibáikról és az ezek orvoslására fordított és otthon fordítandó eszközökről. Tehát a szülői háznak a nevelésben való közreműködése biztosíthatnék. Holott a „vizsgák“ csak a szülők vagy gyermekek hiúságát vagy ellenszenvét táplálják.

**) Ezen intézkedés valóban liberalis szempontból méltánylandó l. Schwarz: „Államintézményeink és a kor szelleme.“ II. füzet 94. lap s több helyütt.

le nem rótták egy bizonyos időpontig. Pedig az adófizetési képességnek létalapját a művelődés képezi s ha az ezeknek fokozására vezethető eszközöket nem alkalmazzuk — akkor a polgár jogainak illetéknépi esorbítására jogunk nincs.

Hogy pedig az okt. kényszer ama leghathatósb eszköze nem alkalmaztatott, az közoktatási intézményeink elégtelen és sikertelen voltának tulajdonítható épen, melynél fogva a polgárok igen nagy része azon szükséges alapismereteket el nem sajátíthatja, tehát saját hibáján kívül meg nem fosztható jogától. Így folyik egyik alaphibából, mint egy eredeti bűnből, mindig a másik fogyhatatlan láncolatban, melyek jóvá nem tehetőek mindaddig, míg azok forrását el nem dugaszoljuk. — (Így fognak a mi esetünkben a „népkönyvtárak“, „felnőttek oktatása“, „takarékpénztárak“, „iparoktatás“ stb. a népnevelés eltévesztett szervezését pótolandó szép és üdvös intézményei is, mindaddig czélt tévesztők maradni, míg a nép önálló művelődése és anyagi gyarapodását eszközlő népoktatásról nem gondoskodunk.)

IV.

A liberalismus összes elvei-, intézkedései- és eszközeinek, természete, hatása és céljainak fejtegetése amilyen tanulságos volna az álliberalis intézkedések jellemzésére nézve; de azok összeműködéséből a népnevelésre háramló folyományok kimutatása föladatunk keretébe nem tartozván — csak azokra szorítokozunk, melyeknek, közvetlenül a népnevelésre nézve helytelen alkalmazása forog fenn nálunk — most, midőn a tanügy szabad fejlődésére nézve, az államnak egy másik és hatalmas ellene közötti compromissumból folyó hátrányokra áttérünk, nem fogunk szólni az állam- és egyház közti viszony rendezetlensége, a vallás- és a közoktatásról való gondozásnak egy személyben egyesítése- és általában a vallásszabadság hiányából folyó visszásságokról általánosságban; hanem csak azokkal foglalkozunk, melyek a művelődés általánítása, a népoktatás hatékonyságára nézve főakadályt képeznek. — Ezek közé tartozik első rendben, hogy a vallási és tanul-

mányi alapok és alapítványok, mindeddig sajátképi
 ezéljuktól: a nép mivelődése, erkölcsi nevelésétől
 megvonatván, ezekkel, tehát a nemzet érdekeivel el-
 lenkező czélokra fordítottak t. i. a felekezeti-
 ápolgatására, a vallássóság állítólagos föntartására, mely a
 közszellemet, a közerkölcsiséget, tehát a nemzetalkotó
 főtenyezőket veszélyezteti, s azoknak rovására a titokban lap-
 pangó külön érdekeket dédelgeti az egyház-állam békői-
 ból ki nem vergődhetett kormányzatunk. *)

És ezzel az álliberalismus legerősebb várához jutottunk,
 melyben egész serege tanyázik, a népoktatás szabad irányban
 való fejlődésére vészt huhogó elleneknek.

Itt székel első sorban az ügyefogyott, keze lábánál fogva
 megkötözött hazai liberalismus saját árnyékától való félelmében
 fogamzott szörnyszülötte: egy letűnt kor előítéleteiből származó
 azon tévtannak folyómánya, mely az államok alapját képző
 közerköcsiséget a valláson nyugvónak, és csak a
 kora ifjuságban a népbe oltott babonaszerű előité-
 letek által biztosíthatónak tartja.

Ezen elv proclamálása mellett csak kettő lehetséges. Vagy
 az 5—6-féle vallás külön-külön erkölestanainak prókátora és ör-
 jévé degradáltatik az állam, és akkor mindegyiknek anyagát
 külön-külön megvizsgálva, előírja a tantervben és magának
 a kellő ellenőrzést is biztosítja, nehogy az állam jólétével
 ellenkező tanok hirdettessenek az iskolákban; vagy nem tévén és

*) Ezekre nézve mondá Ghicz y K. 1870. február 16-án tartott
 beszédében: „Nem akarom e helyen kir. fiscusra örökségképpen hagyott
 javak s közczélokra tek. kir. adományok jogi természetét fejtegetni, de azt
 vélem állithatni, hogy a közoktatás s nevelés egyik lényeges ágát a vallás
 tanítása is képezi ugyan, de maga a közoktatás ügye nem val-
 lási s nem egyházi, hanem állami és polgári ügy és a
 va gyon, mely e czélra van rendelve nem vallási, nem egyházi, hanem
 állami vagyon.“ És 1873. június 30-iki beszédében kijelenti, hogy ő tel-
 jesen osztja Deák nézeteit, de azt kell tekintetbe venni, hogy az egy-
 ház, mint olyannak joga van-e a v.-oktatáson kívül, a közoktatásra be-
 folyást gyakorolni? A népoktatás az államnak joga s az
 egyháznak minden beavatkozása ezen ügybe jogbitorlás!

tehetvén ezt, az **autonomiai** szervezetet, illetőleg az állam be nem avatkozásának elvét alapul véve, az iskolát és tanítót teljesen a felekezetek szolgálatába bocsátva: a hitoktatást egészen kényükre bizza. De akkor a többi, nem-felekezeti tananyag mikénti oktatásán őrködve, a polgári életben szükséges ismeretek mennyiségét is biztosítja; szigoruan megköveteli, hogy legalább ez irányban az állam általemelhető minden igényeknek megfeleljenek a felekezeti iskolák. És ez esetben a kölcsönösség szempontjából a felekezeti, egyházi hatóságoknak semmilyen befolyást nem engedhet a világi oktatás intézése körül.

A mi közoktatási politikánk sem az egyiket, sem a másikat nem tette vagy inkább mind a kettőt, de megadva az engedményt, a feltétel teljes figyelmen kívül hagyása mellett. Nem avatkozik a felekezetek hitoktatásába vagy legfeljebb csak annyiban, hogy minden iskolára nézve köteles tantárggyá teszi, de sem őrködik a felett, hogy az államiság érdekeivel minőség és mennyiségre nézve ellenkező tanokat ne hirdessenek és verjenek be a tanulóba; sem arról, hogy a felekezeti iskolák egyéb tananyaga, az ismertek mennyisége és minősége az állam követelményeinek szorosán megfeleljen, hanem igen is a felekezet külön érdekeknek képviseltetését biztosította az iskolai felügyelet és vezénylet körül, hogy ellenőrizhessék az államot, ha netán rájuk nézve kedvezőtlen irányban fejlesztené az oktatást!

„A tanítási és tanulási szabadság“ liberalis elvét ezégérül véve, megengedte bárkinek, ki erre képességgel bir, hogy saját költsége és veszélyére iskolát nyithasson, de nem gondoskodott arról, hogy ezen iskolák a tvszabta igényeknek teljesen megfeleljenek. Elfogadta a közs. iskola intézményét, de a felekezeteknek egészen kedvére bizta ezt megtúrni vagy lehetlenné tenni; sőt azon esetben is, ha ezeknek iskolái semmikép sem felelnének meg a tv. szabványainak, nem azok bezáratásáról, hanem a háromszori megintés után, nagy keményen — azok

mellett közs. vagy állami iskola állításáról gondoskodik — anélkül, hogy ennek fentartására: a törvénytelenül alkalmazott javadalmak és alapítványokra, — melyeknek kezelésére nézve különben semmilyen befolyást és ellenőrzést nem biztosított magának az állam — rá-tenné kezét, nehogy ismét a népoktatás elleni czélokra fordíttathassanak. Nemkülönb. a felekezeti hatóságokat köteleznék a tanköteleseknek anyakönyv alapján való kimutatására (vagy a szülöttokról, mint állam tagokról, ő maga vezetne anyakönyvet.)

Hogy mindezek határozottan álliberális intézkedések, melyek megannyi alkalmat szolgáltatnak az ált. tankötelezettség alóli kibuvásra, „a tanítási szabadság“-ról szóló szabad elv firmája alatt de azon álliberális elv szolgálatában, hogy: bárki teljesítvén népnevelést, ez csak „tisztá nyereséget“ képez az államra nézve — a felekezetek küzdterévé és egymás elleni gyűlölet szításának eszközévé teszik az iskolát — bizonyítanunk sem kell. De a liberalismus elleni czélzatuk még inkább kitetszik, ha tekintetbe vesszük, hogy oly államban élünk, mely határozottan nem áll. ügyek és érdekek gyámolítására minden hatalmi eszközt alkalmaz. Nevezetesen az egyh. és felek. intézményekhez való járulás és azokban való részvétel alól senkit föl nem ment, még ha a jótéteményeikben való részesülésről önkényt lemondani akarna is; sőt az illető hatóságoknak világi karhatalmát kölcsönzi, hogy roskadozó és az állam érdekeivel éppen nem azonos, sőt sokban ellenkező czélokot követő intézményeik fentartását eszközölje.

Hiába való munka volna azoknak veszélyességét még bővebben kimutatni, hatásukat a lehetőleg visszariasztó színekben festeni vezérférfaik előtt. Megtettük kötelességünket, ha figyelmeztetjük őket azokra, ha hivatkozunk a történet, tapasztalat és józan ész tanuságára, melyek minden gyenge szavunknál hangosabban hirdetik, hogy a vallásosság nem képezi alapját az erkölcsnek, hogy amannak kizárólagos ápolása és dédelgetése a közerkölcsöt sehol sem eszközölte és biztosította. — Sőt ellenke-

zöleg: minél inkább elősegítette valamely állam a sötét vallásos nevelést, annál rohamosabban közeledett a közerkölcs hanyatlásával járó bukáshoz.

Ellenben minél nagyobb súlyt fektet valamely állam a tisztán erkölcsi, a természet örök törvényein alapuló elvek meggyökereztetése-, a polgári erények ápolása- és gyakorlati teljesítésére, annál inkább izmosodik azon nemzeteket alkotó és fentartó elem, melylyel élni halniok kell: a közszellem s közerkölcs. És hogy nem a valláson nyugszik az erkölcs, hanem megfordítva a tiszta erkölcs képezi a vallásosság legbiztosabb alapját — annak legjobb bizonyítéka a liberalismus azon valóban csudálatos fejleménye, hogy a legszabadabb elv szerint kormányzott államokban, nem csak az erkölcsi, hanem a tisztán vallási érzületek is erősebbek és általánosabbak, mint a valláselvi kormány alatt állókban; és pedig nem gyűlöletes színezetű és csupán külsőleg nyilatkozó vallásosság az, mely azokban fejlődik és gyakoroltatik.

Igy Amerika- és Svajczban, melyek tisztán állami politikát követve, valóban nemzeti nevelést és az önállóság és felelősség elvein nyugvó polgárerkölcsei nevelést eszközölnek. Ott a vallásoktatás jól megvetett erkölcsi alapra találván, amennyiben a tiszta erkölcsstan elveivel ellentétbe nem jön, ezeket még inkább erősíti meg; ezek meg viszont a vallásos érzetek növesztésére hatnak. Ott vallásosságra nevelnek, míg nálunk a hittételeket tanítják,

Igy a valódi erkölcsből folyó jó tett, annak magáért és nem büntetéstől való félelemből teljesítését involválja — addig a különféle felekezetek erkölcsstana kivétel nélkül, a jutalom és büntetést: poklot és menyországot állítja az egyén akarata mögé; tehát nem önállólag jót cselekedni tanítanak, az egyén felelősségi érzetében bizva, hanem az ember legszebb tulajdona: az erkölcsi szabadságnak, a kényszert, a félelmet supponálják.

Az ily hitoktatás eredményei, mint a pályázatot kiírt igen

tisztelt tanító-egylet is kiemelte „Emlékiratá“-ban, szükségképen a vakbuzgóság és közöny, a képmutatás és határozott rosszlelkűség szélsőségei közt mozognak; mert vagy a kétkedés szellemét ébreszti föl, vagy a gondolkozást teljesen elnyomva a tunya butaságot, szemforgató bigoteriát és babonahitet táplálja; tehát sem a valódi vallásosság, sem a tiszta erkölcs szolgálatában nem áll; hanem ezeknek egyenesen ellenére dolgozik, ami állhat ugyan bizonyos kasztoknak külön érdekében, de az állam érdekeinek semmiképen nem felel meg. *)

Az államnak érdeke megkívántatja mindenek előtt, hogy az illető osztályoktól megvonja azon hatalmat, hogy a nép polgárosítására szánt javadalmak — mert ez volt eredetileg czélja az egyházaknak is — vagy vallás-erkölcsessé tételére tett alapítványok, czéliránytalanul, úgy az állam, mint maguk a felekezetek hátrányára fordíttassanak, — hanem és azokat kezelése alá véve oly intézmények gyámolítására fordítsa, melyek valóban az általános művelődést és erkölcs-vallásosságot eszközlik.

Erre nézve okvetlen megkívántató, hogy azok alapjául szolgáló természet és nyelvismeretek mellé az általános erkölcsstan minden iskola köteles tantárgyává tétessék; a felekezeti hitoktatás pedig egészen túlessék a népiskola hatáskörén.

Az erkölcsstan tételei oly szorosan függnek össze a többi disciplinákkal, elvontságuknál fogva oly tapintatos és ügyes kezelést kívántatnak meg, hogy annak oktatása csak is a paedagogiailag alapos képzettségű tanítóra bízható. Ellenben a hittan merev tételei az okszerű és fejlesztő tanítást nem is engedik meg; hanem a gyermek felfogási tehetségét meghaladván, pusztá emlékezés útján sajátíthatók csak el, és így nemcsak a vallás-er-

*) „Vallásosság! — ez a jelige s erre tanítanak, de nem nevelnek. Pedig nincs hittanítás, hanem hitbeli nevelés. A hittanításnak eredménye — vallástalanság. S a vallástalanság mely a szülői háztól átszármazik az iskola tanulóira, akadály a helyes erkölcsi nevelésben.“ (Aradvidéki tanító-egylet „Emlékirat a vallás oktatás tárgyában.“)

kölesi nevelés rovására történhetik az ily oktatás, hanem a gyorsan gondolkodó és felfogási képességet eltompítván, a többi tárgyak tanítására is károsan befolyik. Ezt legjobban bizonyítja az a tapasztalati tény, hogy vallástanuláznál „kitűnő“ tanulók, többnyire a többi tárgyakban elmaradnak, vagy legalább megfelelő haladást fel nem mutatnak. Erről szólhat mindenki, akinek naponként azon sajnos észrevételt kell tennie, hogy közvetlen a hitoktató eltávozása után — épen semmire sem mehet tantárgyaiban, mert tanulói kimerültek. De nincs is olyan tantárgy, mely iránt nagyobb ellenszenvvel viseltetnének a gyermekek, mint ezen hitoktatás iránt — az idézett „Emlékirat“ szavaival élve: „Az a gyermek, ki fejletlen tehetségeit kénytelen megerőltetni, hogy előtte érthetetlen szavakat, megfejtetlen dolgokat ültessen emlékezetébe — fáradtan dobja el a könyvet s gyűlölet támad lelkében azon tárgy iránt, melylyel annyit kineznek“ s midőn lerázta az iskola porát, „kineveti, megveti a vallásosságot, melyet csak külsőségekben tanult ismerni, de annak átérzésére nem neveltetett.“

A törvény 57. §-nak azon intézkedése tehát, mely a hit- és erkölcstani oktatást egy kalap alatt egyesítvén, a felekezetekre bizza azt, — sem a vallásos, sem az erkölcsei nevelést nem biztosítja, hanem a vallástalanságot és erkölcstelenséget egyszerre előmozdítja és egyszersmind a népoktatás sikerét gyengíti; megvonja tehát tőle azon föltételek egyikét, melyektől a tanügy és intézőinek tekintélye s így a művelődés terjesztése is függ; megfosztja a tanítót kényszer eszközeinek alkalmazhatásától, melynek létalapját az képezi épen: hogy minden polgárnak kellő kiképeztetése a priori lehetővé legyen téve az állam által.

V.

Hogy az állam mindezt elmulasztotta, hogy a népoktatásnak általában kötelezővé tételéről s a népiskola önállósításáról nem gondoskodhatott; hogy a felülről kezdett reform következtében szükségessé vált *transactio* foly-

tában elsősorban is a népiskolát dobta oda áldozatul a felekezetek és részben a nemzetiségeknek is — mert ezek irányában is, a nemzeti létérdekek legnagyobbikainak egyikét: a nemzeti nyelvnek mindenkire nézve egyaránt kötelei ismeretét kellőképpen nem biztosította — annak oka egy másik, már fentebb említett körülményben is leli magyarázatát. Abban t. i. hogy a tervezők alattomban nem is tulajdonítottak a népnevelés- és intézőinek oly nagy befolyást a művelődés általánosítására nézve oly határozottan, mint az általánosságban hirdett alapelvek után gondolná az ember. Ők a tudományos művelést elébe tették az általános népművelődésnek. Mert azon balhiedelemből indultak ki: hogy minél több tudományos képzettségű egyén van valamely államban, akármilyen irányu legyen ez — annál inkább növekedik az általános művelődési hajlam és a népnevelés iránti érdeklődés is. Tehát: „Előbb erős, jól tagozott tudományos osztály — azután a népnevelés!“ — Ezen álliberális elvnel fogva, a természettudományok- és nyelvismereteknek a népiskolából való kiszoríttatását azzal vélték pótolhatni, hogy a művelődés, mint a közérköles és hazaszereteten alapuló közszellem ama főtenyezőinek ápolására a középiskolát vélték hathatós eszközül használhatni. *)

Ezen nézet, melynek alkalmazása: az állam összes erejének és hatalmának a középoktatásra való pazarlása, amint ezt tényleg napjainkig tapasztaltuk — nemcsak téves, hanem veszélyes is a művelődés általánosítására nézve. Mert már általános szempontból az ugynevezett „tudományos“ műveltség dédelgetése nem eredményez egyebet, mint, hogy a magas művelődési fokon állók, — ha csak a leghőbb az egyéni érdekeken uralgó hazaszeretetet és legtisztább erkölcsi érzettől nem vezérelvük

*) A legutóbbi budget vita alkalmával is nyilván kimondá Trefort miniszter úr, miszerint: „Félre nem ismervén a népoktatás jelentőségét, én a felsőbb oktatásra s a felsőbb tanintézetekre nagy súlyt fektetek, mert azok felvirágoztatásától függ összes művelődési állapotunk.“ (?!)

— ami az elhanyagolt alapoktatásnál majdnem lehetetlen — az állásukkal járó előnyöket az alattuk álló néposztály kiaknázására fordítják és a műveltséget, mint monopoliumot a maguk részére megóvni törekesznek.

Tehát szó sem lehet arról, hogy a nép művelődése iránt érdeklődjenek, hanem azon léha hivatalhajtászó, az alsóbb osztályok költségén élősdő proletáriatust képezik, mely Bucle tanúsága szerint a süllyedésben levő államok jellemzője; melyekben a műveltség s vele a hatalom egyes kiváltságos osztályoknak jutván — az első összeütközésnél halomra dőlnek; mert a nagy többség fennállásuknál érdekelve nincs. (I. h. I. kötet 50—72. lap.)

Ezen kívül még azon hátránya is van ezen egyoldalú erőki-fejtésnek, hogy a művelődésnek határozottan ellenséges elemek, a középtanodából teljesen kiveretvén, egész hatálylyal a népiskolára vetik magukat, és e téren semmi javítást, az alapjukban elhibázott intézkedésnek szabad szellemben való legcsekélyebb módosítását sem engedik meg, és azon elemeknek állandósítása és épségben való fentartásán féltékenyen őrködnek.

Innen magyarázható az, hogy a közoktatási törvényben csak elvileg kimondott intézkedések is, a későbbi kivitelben oly alakban fejlődtek, melyek az eredetileg célba vett hatásnak épen nem felelnek meg, sőt azzal egyenes ellentétben állnak.

Igy a tanítók (140. f. f. §§.) kilátásba helyezett nyugdíjaztatása az 1875. XXXII. törvénycikkben oly megállapítást nyert, mely az egész intézkedést semmissé teszi; a tanító és családja jövőjének biztosításából a tanügyre háramolható előnyöket szem elől tévesztvén, a szegényes és szegényletes nyugdíj-maximum törvényesítésével.

Igy a törvény 147. §-a, mely a t. testületek szervezéséről szól, a kivitelben nem azt az alkalmazást nyerte, hogy, mint a

dolog természetéből folyik és a külföldi példák mutatják, — egy-egy kerület vagy inkább járás tanítói felek. Külömbőség nélkül a használandó tankönyvek kijelölése és szerkesztése körül bírálattal, a tantervek megállapításánál döntőleg, és a közoktatási törvények, szabályzatok hozatala és módosítására nézve, a kiküldötteikből álló országos népoktatási tanácsban véleményezőleg befolyjanak.

De sőt az újabb utasítások, törvényileg nem helyezvén a tanítók megbizottjait a megyei közigazgatási bizottságba, a lelkes (!) tanügy férfainak tért nyitott azon álliberális elvre, hogy — mint a tapasztalat bizonyítja — tanítót épen nem ohajtanak körükbe megválasztani. És így ezen közeg, kinek hivatásában állna szakértő nézeteket meghallgatni — saját tetszésére levő véleményét terjeszti a kormány elé érvényre juttatás végett. A tankönyvekre nézve az államnak monopólium biztosított és azok bírálása s a tantervek megállapítása, valamint a törvény módosításra nézve nem a tanítótestületek választottai, hanem a kormány közegét képező és az általa kinevezett tagokból álló „Közoktatási tanács“-ra bízott, melyben új szervezeteiben a népoktatásnak még korlátoltabb másodszerp jutott; mert az 1875. június 6-án kelt szabályzat értelmében (1. §.) a közoktatás tudományos képviselője a célja s a közép- s felső oktatásra fektet főszűlyt.

VI.

Mindezen felsoroltuk álliberális elvek és intézkedések olyak, melyek negativ irányban, a szabadelvűség követelményeinek figyelmen kívül hagyása vagy helytelen felfogása és alkalmazásából folynak és melyek kormányunknak, akár az ellenzetes törekvésü ellemekkel álszövetsége; akár az ezeknek szükségkép adott engedmények következményeiül, hazai tanügyünk szabad irányban fejlődését megakadályozzák, a mivelődés általánosítását, a tiszta köz-

erkölcsiséget, a nemzeti önállóságot veszélyeztetvén, a társadalom főtényezőit támadják meg.

Ezeknek veszélyességét és szívóságát misem bizonyítja jobban, minthogy legujabb időnkig, midőn a „liberalis“ erős kormány jutotta hatalomra, felbirták magukat tartani és midőn a közokt. tv. alkotójainak nemes intentiói szerint az állami felügyeletet és ellenőrzést a felkezetekre kiterjesztő és ezek irányában biztosító „A népiskolai hatóságokról“ szóló 1876. XXVIII. novelláris tezikk valahára létrejött, még is csak megmaradtak a régiebb engedmények nyomai, sőt újabb vívmányokat is mutathat fel az álliberalismus ezen tvben.

Mert ha az elébb felsorolt elvek és intézmények, amennyiben a tanügy szabad irányban fejlődését megakadályozzák — az ország tanítóinak a nemzetével azonos érdekeit is megsértik, közvetetten hatáskörét is megcsönkítják; mert a nemzeti főérdekek ápolása körüli közreműködését megnehezítik, az ellenséges elemek szolgálata és nyüzgő befolyása alá bocsátják az iskolát és tanítót — éppen ezen, oly hosszú és nehéz küzdelmek után létre jött törvény, az államiság érvényesítésére nézve valódi vívmányokat képező határozmányai mellett, oly szabványokat is tartalmaz, melyek nemcsak a felsorolt álliberalis intézkedéseken nem változtatnak szabadelvü irányban, hanem olyakat is, melyek közvetlenül ártanak az ügy fejlődése és tekintélyének és egyszersmind a népnevelés közvetlen intézőinek hatáskörét is megcsönkítják. És ezekre rámutatni, orvoslásukon fáradozni az általános hajótörésben fennmaradt néhány szabad tanítóegyletnek legszebb feladatai közé tartozik. E körül csoportosuljanak mindazon erők, melyek a haza fentartása, a nemzet gyarapításán munkálkodnak.

De lássuk részletesen az új vívmányokat. —

1. A nevezett tv. (3. §.) a szakszerű felügyelet szép elvét fogadja el, „az okt. és isk. igazgatás terén magukat kitüntetett egyének“ közüli kinevezését a tflőknek hangsúlyozván és

azok hatáskörét a felekezetek*) iskoláira is kiterjesztvén, azok tankönyvei, tantervei (adatai felvétele) s megvizsgálására felhatalmazza; (5. §. 3. 4. 5. 6. 7. pont) mely utóbbit azonban a felekezetek az 1869. XXXVIII. tez. értelmében „szabadon“ állapíthatják meg (3. a., pont.) Ezen valóban üdvös intézkedés első látszatra azon szép hitben ringatja az embert, hogy most már a szakszerű állami felügyeletre nézve minden meg van téve. Pedig ez csak első lépés a liberalismus követelményei felé — a második és határozott lépést megtenni nem merte, vagy nem akarta a kormány; arra várhatunk megint — egy pár évtizedig.

A szakértők közüli kinevezése a tflőknek nem újítás. Azt megtette az absolutismus is, hogy egy-egy szakmájában kitünő egyéniséget — nehogy kiváló tehetségeit és szabad elveit a kormány terveinek megzavarására használja, egy kövér „sinecura“ zsibbasztó párnájára emelte, hogy „veszélyes“ tehetségeit valamely „administratív“ teendők teljesítésénél lekösse. Megtette ezt a mi kormányunk is más indokokból — hisz a bureaucratia minden rétegén egész gyarmataival találkozunk az ily „szárazra“ tett tehetségeknek és — tflőkkel egészen hasonló eredményre jutott. A tflő még ha közvetlenül tanítói szerény működési köréből ragadtatott is ki e magas állami, sokszor még „kir. tanácsosi“ czimmal is nehezített hivatalra, a tanító teljesen levetkezé — kivéve a kevés kiveendőket, — egész híres szakismeretét; lelkesedése, ügyszeretete, mintegy varázsütésre lehámlott róla és csupán a felsőbb helyről ráparancsolt titkos paed. elvek és „magash“ administratív felfogásnak hódolt.

Ehhez járulván még roppant terület, melynek bokros teendői minden szakszerű felügyeletet lehetlenné tesz — és a tanító bizalmas tanács adója-, buzdítója-, oltalmazójából, a messze távolban székelő „ismeretlenné“ lesz a tflő, ki egyszerre a körútjába

*) Az áll. felügyeletnek ezek irányában biztosítása b. Eötvös eredeti javaslatában benfoglaltatás. Ezen a tanhatóságoknak minden iskolás kivétel nélkül, alárendelő pontok épen a küzködt „compromissumnak estek áldozatául.

eső iskolájának előtte is teljesen ismeretlen viszonyait „láttele-
tezni jön.“

Az 5. §. ugyanis fentartja a „régí dalt“ a tflőnek — „saját
vagy segéde vagy isk. látogatással ideigl. megbizottak
személyében, minél gyakoribb, azonban évenkint legalább egy-
szeri megjelenésé-“ról. És a 13. §. szerint az isk. szék felügyel
a tanításra és ez van jelen az évi vizsgálaton.

Hogy ez szakszerű felügyeletnek nem mondható, hogy
csakis a maga is folytonosan tanítóskodó és a szakad-
datlan gyakorlatban mindig új tapasztalatokat
gyűjtő s a korral haladó alaposan képzett szakférfi képes
az egyszeri megjelenés alkalmával is a valódi eredményt
a csinálmánytól megkülönböztetni — ezt érezték ugyan
a tv. alkotói, amennyiben a tflő mellé ama segédek és (napí-
dijas) megbizottak kiküldését célba veszik; — de a lehetőleg kis
területen működő s így működési körét könnyen áttekintő és minden
gondozására bizott iskolában otthonos járási tflők, szomszéd-
államunkban is alkalmazott és üdvösnek bizonyult intézményéhez
folyamodni eléggé szabadelvű elhatározásuk nem volt. — Pedig
ezen jár. tanító-felügyelők, kik tan. hivatalukban meghagyatva,
körutjuk ideje alatt csak helyettesítettnek iskolájukban segédjök
által, felelhetnek meg egyedül a szakszerű t felügyelet jelzett igé-
nyeinek, ezek pótolhatnák csak a helyi felügyelet körül az isk.
székekben többnyire hiányzó és a tanító lelkiismeretes eljárásának
megítélésére szükséges ellenőrzési képességet.

Ezért mindaddig a „szakszerű felügyelet“ csak üres phrasis
marad, melylyel elejét nem vehetjük a divó felügyeleti s ellenőr-
zési, vizsgálati rendszer már felhozott hátrányainak, melyek a t.
önálló működését lehetlennítvén, az öntudatot, felelősségi érzetet
elnyomják benne méltatlan bizalmatlankodásuk és ámitásra való egyenes
felhívásuk által. Holott a t. ténykedésének szabadelvű felfo-
gása méltatja azon tapasztalati tényt, hogy minden ember, tehát
a tanítónak is, saját szakkörében működésének sikere, nem
annyira a szabályzatok szolgálalkü követésében, a szakadatlan,

pontos szolgálatteljesítéstől függ — bár azok is nélkülözhetetlen feltételek és kellékei a lelkiismeretes működésnek — mint inkább egyéni tulajdonai, kellő képzettsége és öntudatos működésétől, melyek a legszorgosabb munka s ellenőrzéssel nem pótolhatók, de csakis valóban szakszerű felügyelet s vizsgálattal kideríthetők.

2) A 13. §. 2. pontja szerint p. a felek. iskolaszék szervezetét s teendőit „a fenebbiek szemmeltartása mellett a felek. isk. ügyet vezető illetékes főhatóság szabja meg!“ Csakis az isk. mulasztások iránt köteles mindenben úgy eljárni, mint a közs. isk.-szék. Az isk.-széknek legalább 5 „irni olvasni“ tudó tagjai közt a közs. tan. testületnek csak 1 képviselője van, míg az illetékes lelkészek mindenestre tagjai (9. §.)

3) A közigazg. bizottságnak fentartja az 1868. tczikk 38. §-ának clausulái közt megengedett 5%-os isk. adó kivetése és kulcsa megállapításának jogát, azonban a 14. §. szerint csak is az isk. költségeit, a kormány engedélye folytán előirányzatukba felvevő városok intézkedhetnek a népiskola anyagi ellátásáról a közpénztárból. És nincs fentartva sem a bizottságnak, sem a tflőnek azon joga, hogy a felek. isk.-székek által megvizsgált számadásokat felülvizsgálhassa, pedig az isk.-székben a főszereplő ezentúl is a lelkész lesz; ki, hogy nem a mivelődés és erkölesi nevelés eszközlésére fog buzgólkodni — azt az eddigi praxis is eléggé bizonyítja. Különösen, midőn a 8. §. értelmében, az ugy is különféle felekezeti tagokból álló közigazgatási hatóságnak, az isk. látogatással ideigl. megbizottakon kívül, a területén levő vagy felekezeti egy-egy külön „választottja“ is tagja a közs. s a különféle felekezetek tanítótestületei pedig szintén csak egy-egy taggal képviselvék. Az új tv. végrehajtásáról szóló 1876. sept. 2-án 20,311 sz. a. kelt min. rendelet 28. §-a értelmében, mely az isk.-széknek felügyeleti jogát is bővebben körülírja, sem kötelezi, mint vártuk volna, a lelkészt a tan-

köteleseknek anyakönyv alapján összeírására, hanem az isk.-szék a közs. előljáróság útján szerzi meg magának a tankötelesek névsorát — tehát ismét az eddig tapasztalt pontossággal történhetik az összeírás. De tartalmaz ezen rendelet még czifrábbakat is. A 21. §. értelmében ugyanis. a) Oly teendőket, melyek helyben a tanórákon kívül is elvégezhetőek s külön hivatallal nem járnak, az isk.-szék véleményes jelentése alapján a tflőnél, a közigazg. bizottság engedélye mellett vállalhat csak a tanító. — Szép incompatibilitási elv, ha a tanító ellátásáról olyan jól gondoskodtunk!*) — A 42. §. szerint (IV. fejezet a közs. iskolában, (de csakis ezekben, mert felek. isk. tantervét, mint főt láttuk (5. §. 3. a., pont az egyházi hatóság állapítja meg) szorosán követendő a v. és közokt. min. által kiadott tantervek. Legfeljebb (43. §.) a vidéki igényeknek megfelelő házi ipar felvétele van megengedve.

b) A 44. §. szerint az iskolaszék rendezi az oktatást és ügyel arra is, hogy: „a tanító a gyermek számára választott tankönyvek módszere (!) szellemében vezesse a tanítást. Azonban a minisztertől kérendő tanács vagy utasítás alapján szabad csak az általa ki nem adott vagy ajált könyvekben választani!! — Tehát ez a merev monopoliumnak gyengéd alakban kihirdetése. (Körülbelül az egyszeri zsidó azon szép engedményéhez hasonló: „Itt van fiam 1 krajezár, vehetsz rajta amit akarsz, de ha mást, mint zsemlyét vásárolsz — kitekerem a nyakad!“)

Ezen édeskés takaróba burkolt keserű pilulához teljesen hasonló ugyanazon §. szép utasítása, mely szerint: c) Oly tárgyak tanításában, melyeket a szemléltetés útján lehet oktatni, a gyermekek könyvek szerzése és megtanulásával ne terheltesse. Már a 46. §. szerint azonban: „a tanító, arra nyert

*) Méltó testvére az 1874. évi incomp. tv. 3. §-ának, mely a működő tanítót szenvedőleges választási jogától megfosztja. Vagy talán itt is csak az czéloztatik, hogy a működő tanító valahogy amolyan „segédi v. megbizott.“ hivatalra ki ne nevezethessék?

engedély nélkül, sem tankönyveket, sem kéziratokat, sem semmiféle taneszközöket nem használhat!“ De: d) Az évfolyamokra kijelölt tantárgyakat egész terjedelmökben kell bevégeznie az osztály és az osztatlan iskola tanítójának egyformán, s utóbbira nézve az előbbivel azonos s közös tanterv s ezél kötelező. Még pl. a szegénynek 36 órai oktatást (hetenkint) szóhatnak a nyaka közé az amazéval egyenlő vagy fel sem érő fizetés mellett. És az így teljesen megkötözött tanítóról még azt meri mondani ezen pont szemforgató bevezetésén kigyózó phrasis, miszerint: „A népiskola tanítója a vezetésére bizott iskola növendékeinek erkölcsi és szellemi nevelését és oktatását — a vallás és közokt. miniszterium által kiadott rendeletek értelmében — önállóan vezérli!“ Pedig azon kívül, hogy a tulajdonképi oktatásra nézve teljesen megfosztatott minden szabadságtól és a különféle hivatlan befolyások játékszeréül tétetik — a 44. §. 6. pontja értelmében ugyanis a hitfelekezeti lelkészek bizatván meg a hit- és erkölcs tanításával is — tanítótól még: e) az oktatás nevelési momentumának: a fegyelemnek a gyermekek egyediségéhez s a körülményekhez mért alkalmazásának teljes szabadsága is megvonatik; a 61. §-ban pontosan körülírván a fegyelmi finyáskodás egész fokozatát — a testi büntetés, igen sok esetben egyedül üdvözítő eszközének teljes kizárása mellett (melynek agyra-főre alkalmazása azonban — a szülőknek teljes szabadságában áll) míg az ily durva bánásmód által úgy szólván „megkérgesedett“ kedélyü tanulóval is hasonlóképen csinján kellend bánni a tanítónak, ha a t. cz. kamaszok, szülők s iskolaszéki tagok törvénybiztosította neheztelési és forbátolási jogát megsérteni nem akarja. Így a tanító nem gazda iskolájában, nem ura többé cselekvényeinek, hanem a folytonos felügyelet és ellenőrizet mellett vagy megszakad a munkában, anélkül, hogy a lelke előtt lebegő ezélt elérhetné, vagy a tanterv, tanczél s fegyelmi eljárás száraz szabványainak betüjéhez alkalmazkodva — pusztán az itt is (65. §.) előirt évi zárvizsgálatra tanít úgy, mint a reá

parancsolt pedagógia megköveteli — m. p. ezt is csak többnyire addig, míg s a meddig az illető szabványok őrzői nyakán vannak. Az önállóságától megfosztott tanítók, — mint a „disciplina“ járma alatt nyögő favitézek „zárt“ sorban „rappor-ton“ megjelenő csapatjai szépen „veszik ki magukat“ az őket lóhátról néző parancsnok előtt — de a nemzetek harczaiban, az önfentartás tusájában csak a biztos futást, vagy a döntő megvetést eszközölhetik. Saját felelősségére az ilyen fabáb mitsem tud és mer cselekedni a legnagyobb veszély esetén, hol egy önálló, és a szabályzaton kívül eső elszánt tettel az egész hadsereget megmenthetné — tunya és csökönös közönyével — magát és társait a halálnak szenteli inkább. Mert a hadseregek és a tanítósnak is ereje nem szabályok szolgálalkú követésében, hanem azoknak az időleges és helyi viszonyokhoz képest önálló és saját felelősségére alkalmazásában áll. Flavius végszavai: „In omni autem proelio, non tam multitudo et virtus indocta, quam artes exercitium solent praestare victoriam!“ semmire sem alkalmazhatók inkább, mint a népek szellemi tusája, mivelődésük, munkaiparuk, hatalmi túlsúlyuk most javában folyó versenyében. — „Szabadság = élet; szolgaság = halál!“

Ezt nem lehet eléggé gyakran és hangosan a tanügy s tanítósnak fejlődését akadályozó hatását s tekintélyét csonkító elvek és intézkedések kiapadhatlan forrását képező törvények és szabványok alkotói előtt hirdetni; kik a néptanítók és néptanításnak a nemzetnek legfőbb érdekei: a mivelődés általánosítása, a tiszta közerkölcs és nemzeti önállóság kiküzdése s biztosítása körül folyó harcban első rendülés döntőhivatását elismerni nem tudják vagy akarják. De azért ne csüggedjünk. Ne szünjünk, mint a szabad tanügy bajnokai mindent megtenni, amit az adott viszonyok korlátai közt a szabadság, jogosság s hatalom egyenletes feloszlatása körül csak tehetünk — és a nemzet élni fog.

Azoktól, kiknek látköre a doctrinaerismus vagy önzés lát-

csöyén keresztül oly messzire terjed, hogy a közvetlen alattuk
 levő viszonyokat föl nem ismerhetik, vagy megrögzött előítéleteik
 közepett csak odáig látnak, hol s a mennyiben saját, idő- s sze-
 mélyükhöz kötött érdekük forog szóban, üdvöt nem várhatunk —
 hanem csak ha becsületes s fáradhatlan működésünkkel a népet,
 a közvéleményt megnyernünk sikerül. Ez legyen czélja min-
 den szavunknak s tettünknek! — — — — —

DE BALMAGYÉZA

